Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 5. SVIBANJ 1940. GOD. VIII.

Izlazi mjesečno. — Cijena godišnje za članove Din 40—, za nečlanove Din 50—. Pojedini brojevi Din 5·—

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREBČANA

BROJ 5. GOD. VIII. SVIBANJ 1940.

Ivan Ulčnik: (Nastavak)

JOSIP BARUN NEUSTÄDTER

U zadnjem broju »Zagreba« opisali smo, koji su udarci nemile sudbine stigli Neustädtera tečajem godine 1859. Naveli smo, da nije mario za događaje i ljude, koji su bili van njegovog »Schönbacha«. Živio je jedino za svoju jedinicu Sofiju i marljivo pisao Memoare.

Smrću njegovog najboljeg prijatelja i ratnog druga hrvatskog bana Jelačića, iskrsne pitanje, koje je zanimalo sve domorodne Hrvate — da se slavnom banu što prije podigne dostojan spomenik. Može se predpostaviti, da Neustädter po svom tadanjem raspoloženju nebi sudjelovao u nikakovom javnom radu. Pokret za podignuće spomenika ipak je trgnuo Neustädtera iz njegovog mira.

Valjalo je naći čovjeka, koji će stajati na čelu općeg narodnog pokreta, čija je svrha bila da se banu Jelačiću dade trajan i dostojan spomen. Hrvatski ban barun Josip Šokčević odabere zato Neustädtera. Njega je pokojni ban Jelačić počastio najvećim priznanjem — svojim iskrenim prijateljstvom. To se prijateljstvo produžilo i do groba. Neustädter smatra svojom dužnošću da plemenitu namjeru hrvatskog naroda rukovodi kao pretsjednik »Odbora za podignuće spomenika banu Jelačiću«.

Neustädter je u Odboru razvio veliku djelatnost. Bilo mu je iskreno stalo da Jelačićev spomenik bude veličanstven i da do njegovog podignuća što prije dođe. Hrvatskoj javnosti i danas nije poznato koliko je bilo zapreka da do spomenika u opće dođe. Samo Neustädterovom ustrajnom i marljivom radu može se zahvaliti, da je djelo spomenika nakon sedam godina konačno izvedeno.

Zanimljivo je da je misao za podignuće spomenika banu Jelačiću stvorena u zagrebačkom gradskom zastupstvu godine 1854, dakle još za Jelačićevog života. Kasnije djelovanje oko sakupljanja i izradbe spomenika usko je vezano sa osobom Josipa baruna Neustädtera. Zato ćemo taj zanimiv povjesni prikaz opisati od njegovog početka, a naročito ona mjesta kod kojih je barun Neustädter surađivao.

U ovom članku iznijet ćemo nekoje još nepoznate okolnosti koje su u vezi sa radom Odbora za podignuće Jelačićevog spomenika. Crpili smo ih iz spisa tadanjeg Namjesništva, odnosno Namjesničkog vijeća, te gradskog arhiva.

*

24 travnja 1854 obavilo se u Wienu vjenčanje cara Franje Josipa I sa bavarskom princesom Jelisavom. Kod tog čina sudjelovali su mnogi visoki državni dostojanstvenici i brojne deputacije. »Narodne Novine« od 19 travnja 1854 javljaju da je 18 travnja ban Jelačić sa suprugom otputovao u Wien na carevu svadbu. Sa banom otišli su zagrebački vrhovni župan Josip Bunjevac i gradski načelnik Janko Kamauf kao vođa gradske deputacije.

Među odlikovanjima, koje je car Franjo Josip dijelio prigodom svoje ženidbe, »Narodne Novine« od 25. travnja 1854 priopćuju da je hrvatski ban barun Josip Jelačić carskom odlukom od 20 travnja uzvišen na čast nasljednih grofova uz oprost od pristojba.[8]) Jelačićeva supruga, Sofija, sada već grofica, imenovana je dvorskom gospođom carice Jelisave. Istodobno su dvorskim gospođama imenovane: Klotilda i Jelisava grofice Drašković.

[8]) Namjesništvo za Hrvatsku i Slavoniju riješenjem od 20 svibnja 1860 broj 7498, dostavlja zagrebačkom gradskom poglavarstvu »Ausweise über die im I Quartale 1860 im Adels Archive des K. K. Ministeriums des Innern in Evidenz gestellten Standeserhöhungen und Adelsentsetzungen«. U tom iskazu novo uzvišenih plemića u carevini Austrijskoj, upisano je pod stavkom 26 da su Gjuro i Antun Jelačić od Bužina, tada baruni i c. k. podmaršali carskom poveljom od 15 siječnja 1860 broj 159 uzvišeni na čast naslijednjih grofova. Ovo povišenje uslijedilo je prenosom grofovske časti sa njihovog pokojnog brata Josipa, bana Hrvatske. (Grad. arhiv broj 2268-1860).

»Narodne Novine« od 28 veljače 1860 u uredovnom dijelu donašaju ovo: »Nj. c. Kr. Apoštolsko Veličanstvo dostojalo je najmilostivnije izreći prenešenje grofovskoga staleža podieljenoga pokojnom banu hèrvatskom, generalu topničtva Josipu Grofu Jelačiću na njegovu braću podmaršale Jurja i Antuna barune Jelačiće«.

Isti »Auweis« donaša, da je Josip Šokčević c. k. podmaršal i guverner u Temešvaru, carskom poveljom od 20 siječnja 1860 broj 909 uzvišen na čast baruna. O tom odlikovanju donaša »Agramer Zeitung« od 17 siječnja 1860 službenu vijest, da je feldmarschall i guverner u Banatu Josip Šokčević kao vitez reda željezne krune I razreda, u smislu statuta ovog reda uzvišen na čast baruna austrijske carevine.

»Ausweis donaša još jedno zanimivo odlikovanje. Carskom poveljom od 30 listopada 1859 broj 22.616 dobio je naslov »Viteza« umjetnik-glazbenik Franz Liszt. O tom odlikovanju piše »Agramer Zeitung« od 25 siječnja 1860 te kaže, da je Liszt Franz kao vitez reda željezne krune 3 razreda po statutima tog reda uvršten u red Vitezova austrijskog carstva Liszt je već tada poznat kao svjetski umjetnik na glasoviru te skladatelj čuvenih glasovirskih djela. Godine 1846 bude Liszt po tadanjim zagrebačkim pristašama Madžara pozvan u Zagreb da priredi koncerat. Na 27 srpnja te godine priredio je Liszt doista u starom kazalištu na Markovom trgu jedan koncerat na vlastitom glasoviru. (»Agramer Zeitung« od 18 srpnja 1846).

»Narodne Novine« od 29 travnja 1854 javljaju da je ban grof Jelačić zajedno sa knezom Windischgrätzom, grofom Lavalom Nugentom i maršalom grofom Radeckijem predstavljen mladoj carici Jelisavi. Tom zgodom je prvi puta vršila službu dvorske gospođe hrvatska banica Sofija grofica Jelačić.

Josip barun Šokčević,
podmaršal i hrvatski ban od 19 lipnja 1860 do 27 lipnja 1867.

Uzvišenje hrvatskog bana Jelačića na grofovsku čast osobito je razveselilo Hrvate. Oduška tome veselju dao je grad Zagreb kao sjedište hrvatskog bana. Na sjednici gradskog zastupstva 1 svibnja 1854 načelnik Kamauf izvješćuje o svečanostima u Wienu, kod kojih je i gradsko izaslanstvo sudjelovalo. »Naš ban dobio je grofovski naslov — kaže Kamauf — zato treba da se tom veselju u Zagrebu dade vidljiv znak. Neka se na

trgu slavnog bana podigne njegov spomenik, kojeg je on uslijed velikih zasluga za hrvatski narod već i prije zaslužio«. Gradsko zastupstvo u tu svrhu određuje iznos od 3.000 forinti. Tim zaključkom zagrebačkog gradskog zastupstva udaren je stvarni temelj spomeniku Jelačiću banu.

O svom zaključku gradsko zastupstvo izvješćuje ces. kr. Namjesništvo izvještajem od 1 svibnja 1854 broj 1634. Ovaj izvještaj je po svom sadržaju važan povjesni spis koji se odnosi na podignuće spomenika Jelačiću banu. Zato ćemo ga u cijelosti ovdje priopćiti:

»Redke i mnogovredne da i bezbrojne zasluge koje si je preuzvišeni i svetli trojednih kraljevinah Ban grof Josip Jellačić prema Prenavišnjemu Predstolju Carevine Austrinske, kako je to blagoizvolilo njihovo c. k. Apostolsko Veličanstvo naš premilostivnji Vladar prigodom onom kada je Svetlomu Banu visoka sreća u dio pala, sgodom sjajnom i radostnog Vênčanja Njih. Veličanstva neograniščena čutenja Naroda hervatsko-slavonskoga Vladaru svome neuskolebivom podaničkom Vernostju privrženog — do najvišeg znanja stavi opetovano priznati — prema miloj našoj Domovini, da prema gradu ovome steko, prinukale su ovo občinsko veće zauzetom sa strahopočitanjem i zahvalnostju proti svetlom Banu i Pokrovitelju svome da povodom također onim, što je blagoizvolio Njih. ck. Veličanstvo svetlog Bana u stališ naslednih grofovah premilostjivno uzvisiti i tako njega osobite Carske Blagonaklonosti delnika učiniti a verh toga svetlu nam Banicu s Naslovom Dvorne Gospoje odlikovati i goruču svoju želju samo izraziti da se svetlom Banu u gradu ovom imenito na Tergu visoko Ime njegovo jur Nosećem i to u sredini jedan spomenik u znak zahvalnosti sredstvom dobrovoljnih prinesakah od strani herv.-slavonskog naroda stavi ter da se tako neizbrojene zasluge njegove prema Narodu redku Ljubav i Privrženost a i druge strani zahvalnosti Naroda prama Predvoditelju i Zaštitelju svome u potomstvu uzdrže i uviekove.

Dočim dakle za odviše sretnog mene deržim Ovu Nameru občinskog Veča skopčanu sa najvručijom željom čitavog Gradjanstva kao privremeni organ veća do znanja Visoke c. k. banske vlade staviti i ujedno Visokoj c. k. banskoj Vladi pokorno izviestiti da u ime troškovah za stavljanje tako željenog spomenika občinsko veče — osim dobrovoljnih prinesakah, koji će se u gradu ovome pobirati — svotu od 3000 for srebra iz blagajne Varoške jedno glavno opredeljiti i ponuditi usudjuje, od druge pako strani u ime občinskog veća Visoku c. k. Bansku Vladu umoliti da ovo za čitavi Narod herv.-slavonski tako željno da i Velevažno Namirovanje u Visoku Zaštitu svoju uzeti dosledna dalneja i Dostojanstva naroda Našeg primerna odrediti blagoizvoli«.

Zaključak gradskog zastupstva od 1 svibnja 1854 dao je pobudu zagrebačkom vrhovnom županu, te on riješenjem od 6 lipnja 1854 broj 4193 izdade opći proglas, kojim određuje, da se za Jelačićev spomenik sabiru dobrovoljni doprinosi. Proglas vrhovnog župana pročitan je na

sjednici Gradskog zastupstva 16 lipnja 1854. (Grad. urudžb. zapisnik broj 2250—1854).

Proglas zagrebačkog vrhovnog župana, da se sakuplja za Jelačićev spomenik, nije nailazio na veliki odaziv. Sakupljene novce primalo je zagrebačko gradsko poglavarstvo. Ces. kot. ured u Varaždinu dopisom od 20 veljače 1855 br. 623 javlja gradskom poglavarstvu da je za spomenik sakupljeno 214 for 18 novč. Ujedno pita dali sakupljanje dalje traje. (Gradski urudž. zap. br. 718—1855). Grad Karlovac preko namjesništva šalje svoj doprinos od 500 for. (Grad. urudžb. zapisnik br. 585—1855).

Pravo sakupljanje započinje tekar nakon smrti bana Jelačića i to tek onda, kada vodeću ulogu opet preuzima grad Zagreb.

20 svibnja 1859 umre slavni hrvatski ban Josip grof Jelačić. Na 23 svibnja sastaje se Gradsko zastupstvo te održaje žalobnu sjednicu, kojoj je predsjedao gradski upravitelj ces. kr. kotarski predstojnik Ivan Lichtenegger. Zaključeno je, da se velikom pokojniku na Jelačićevom trgu podigne spomenik. (O čem je već godine 1854 stvoren zaključak). Provedba tog zaključka povjerena je posebnom odboru u koji su izabrani gradski zastupnici: Anastas Popović, Gracian Mihić, Andrija Jandrić, Vjekoslav Frigan, Ivan Bauer, Naum Mallin, Josip Horvat i Ferdo Šnap. Zatim gradski senatori: Nikola Urica i Adolf Hudovski.

Nadalje je zaključeno, da se za gradsku vijećnicu dade izraditi banova slika[9]) u naravnoj veličini, u odori u kojoj je Jelačić godine 1848 na Kata-

[9]) Sliku bana Jelačića, koja se i danas nalazi u Gradskoj vijećnici, izradio je tadanji zagrebački slikar Ivan Zasche. Slika nije izvorna već je preslikana sa slike koju je po narudžbi samog bana Jelačića godine 1850 izradio znameniti bečki slikar Franjo Schrotzberg. U isto vrijeme naslikao je Schrotzberg i banicu Sofiju barunicu Jelačić. Obje slike danas se nalaze u našem arheološkom muzeju. Slika izvedena po Schrotzbergu prikazuje bana Jelačića u naravnoj veličini,, u gornjem dijelu do koljena. Zasche je bana naslikao u potpunoj veličini. Koliko je Zasche od magistrata za sliku dobio točno se nezna.

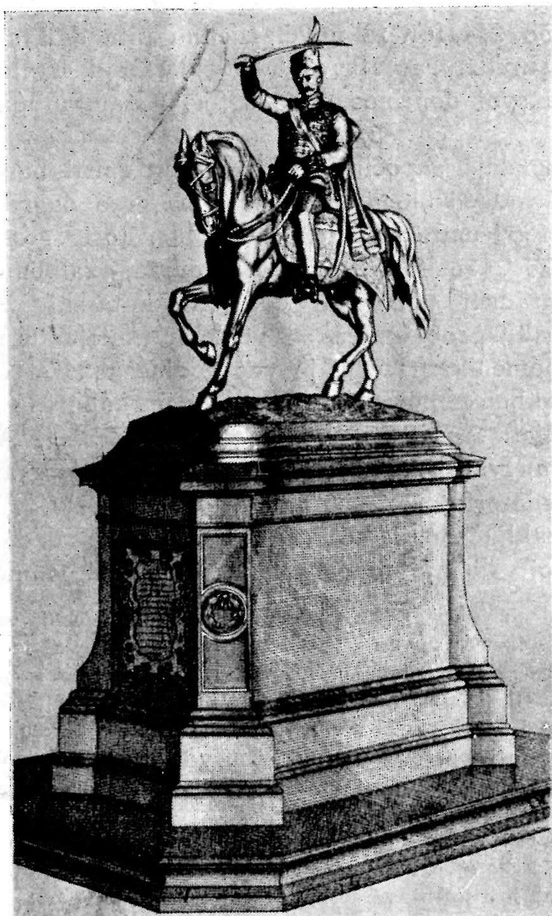
U Gradskom urudžbenom zapisniku od 28 ožujka 1861 godine pod brojem 1178 upisano je: »Ivan Zasche moli, da mu se isplati pogođena odšteta za kip Jelačića bana«. Tim povodom izdano je riješenje Gradskoj blagajni na 30 travnja 1861. Vjerojatno da je Zascheu zaslužba isplaćena. Zascheova molba je prigodom škartiranja spisa uništena, što je svakako velika šteta obzirom što bi taj spis danas bio vrijedan povijesni prilog.

Godine 1858 Zasche je naslikao kralja Franju Josipa I, po narudžbi Narodnog muzeja. U tu svrhu povedena je sabirna akcija, pa je sabrano 1650 forinti. Za kraljevu sliku Zasche dobio je 1200 for. Za preostalih 450 for. preslikao je Zasche za Narodni Muzej bana Jelačića točno po Schrotzbergovom originalu. Ta se slika sada nalazi u Arheološkom muzeju.

Zasche je za kamenotisak izradio sliku sprovoda bana Jelačića i to onaj prizor kad je sprovod krenuo iz prvostolne crkve kroz doljnjo-kaptolska vrata na Jelačićev trg, te dalje prema Ilici. Slika je izdana u nakladi litografije Julijusa Hühna. Tada se je komad prodavao po 1 for. Danas postoji samo još nekoliko primjeraka ove Zascheove slike.

Životopis Ivana Zaschea priopćili smo u »Zagrebu« br. 2—1936.

rinskom trgu ustoličen na bansku čast. Konačno je zaključeno da se banovoj udovici izrazi u ime grada Zagreba sažalnica. Gradsko zastupstvo sudjelovat će na banovom sprovodu i tijelo odpratiti do vječnog počivališta u Novim Dvorima.

Neizvedena osnova spomenika **Jelačića bana,** izrađena po kiparu Fernkornu, otisnuta u hrvatskom kalendaru »Dragoljubu« za 1864. (Litografija. Dragutina Albrechta, Zagreb)

Na istoj sjednici izabrani su začasnim građanima major Jakob Ratković i pukovnijski liječnik dr. Alojz Klaar. Ova dvojica su se za vrijeme dugotrajne i teške banove bolesti mnogo trudili da banu olakšaju boli.

Zapisnici o sjednicama Gradskog zastupstva iz 1859 su poništeni. Podatke koje smo iz ove sjednice priopćili, crpljeni su iz izvještaja »Narodnih Novina« od 15 lipnja 1859.

O izboru odbora za podignuće Jelačićevog spomenika podnio je gradski upravitelj Lichtenegger izvještaj na 26 lipnja 1860 ces. kr. Namjesništvu, sa molbom da se izabrani odbor potvrdi.

Na podnešeni izvještaj odgovorio je ban barun Šokčević otpisom od 25 studenoga 1860 broj 10.042. Ponajprije potvrđuje izabrani odbor gradskih zastupnika za podignuće spomenika. Zatim priopćuje da ga je Ministarstvo unutarnjih posala u Beču riešenjem od 25 studenoga br. 11.077 »opunovlastilo na sakupljanje dobrovoljnih darova u svim krunovinah, gdje se je nadati odzivu za ovo poduzetje dodatkom da naznačim (Šokčević) one krunovine prije g. ministru radi ubaviestjenja dotičnih zemaljskih vladah«. Ban Šokčević u svom odpisu ističe da je od ministarstva zamolio dozvolu da se doprinosi mogu sabirati i u Vojnoj Krajini. Ban Šokčević u otpisu nastavlja: »Gradsko poglavarstvo neka izvoli postignuti ovaj uspjeh odboru do znanja staviti, te ujedno njemu u ime moje srdačnu hvalu izjaviti, za plemenitu misao koje udielotvorenje bit će na slavu ciele naše domovine«.

»Da ipak ovo, za naš narod slavno, nu i teško poduzetje sversi svojoj primierno osnovano bude, od potriebe mi se vidi, da odbor značaj svoj lokalan izgubi, i da povečan bude sa još nekoliko licah naše zemlje, uzetih iz kruga najrevnijih štovateljah slavnog pokojnika. U tu sverhu odlučio sam upravu i ravnanje odbora neposriedno u svoje ruke primiti, te potverdivši članove dosadanjeg odbora imenujem još za redovite članove odbora: gg. podmaršala barona Josipa Neustädtera, grofa Friedrika Kulmera, generala Jerka pl. Rukavinu Vidovgradskog, vojnog nadzapovjednika Šuplikca, Ljudevita Farkaš-Vukotinovića, namjesničkog tajnika Svetozara Kuševića i odvietnika Augusta Dutkovića«.

»Za mog namiestnika, koji bude predsiedovao odbornim siednicam imenujem g. podmaršala Barona Neustädtera, kog ujedno pozivljem da ovu čast primiti i odborne članove njemu priopćene čim prie u redovitu siednicu pozvati izvoli«. (Arhiv Hrv.-slav. Namjest. br. 10.042—1860).

Istovremeno kada je ban Šokčević odaslao zagrebačkom gradskom poglavarstvu otpis kojim odobrava izabrane članove odbora obaviješćuje i baruna Neustädtera o imenovanju predsjednikom odbora za podignuće spomenika banu Jelačiću. U tom rišenju ban Šokčević Neustädtera počašćuje ovim riječima: »Predsiedništvo ovog odbora kojeg upravu si ja osobno priuzderžajem, odlučio sam Vašoj Preuzvišenosti povieriti, poznavajuć priverženost Vašu prema Slavnom pokojniku i uvažavajuć poznato Vaše domoljublje, koje nikad od žertvah uztezalo se nije«.

»Pozivajuć dakle Vašu Preuzvišenost, da iz rodoljublja i radi sjajne uspomene slavnog pokojnika čast namenjenu primiti blagoizvoli, ostavljam rasudjenju Vaše Preuzvišenosti opredieliti vrieme, kad da se odbor prvi put sastane i konstituira«. (Arkiv Hrv. Slav. Namjest. br. 10.042-1860).

4 prosinca 1860 održavao je Odbor za podignuće Jelačićevog spomenika prvu sjednicu pod predsjedanjem baruna Neustädtera, koji je u govoru spomenuo zasluge bana Jelačića za cara i Hrvatski narod. Za podpredsjednike izabrani su general Jerko pl. Rukavina[10]) i Vukotinović.

Jerko pl. Rukavina-Vidovgradski
u odori general-majora. (Fotografija od zagrebačkog fotografa F. D. Pommera.)

[10]) Na polju VIII, I razreda našeg Mirogoja nalazi se grob na kojem je spomenik u obliku pećine, a na njem je ploča na kojoj je napisono ovo:

»Ovdje počiva
JERKO RUKAVINA pl. VIDOVGRADSKI«
c. kr. general
potomak bosanskih knezova Vladimirovića od 15 stoljeća
u Karlobagu naseljenih Rukavina prozvanih.
rođen u ličkom Trnovcu g. 1796.
umro u Zagrebu 17. prosinca 1880.
Lahka mu zemljica!

Bijaše poštenjak, dobrotvorac, domorodac, hrabar junak, odan caru i narodu hrvatskom. Godine 1848. branio je kao major sa 4 satnije krajišnika druge banske pukovnije proti cielom koru Piemonteza—Guvernelo kod Mantove. Protivnik mu gjeneral Bava opisa ga kao najhrabrijega austrijskog časnika. Spomenik ovaj podigoše zahvalni sinovci Nikola, Joso, Mile i Jure Rukavina pl. Vidovgradski.«

Barun Neustädter imenovao je gradskog senatora Adolfa Hudovskog za poslovođu i tajnika a Nauma Mallina za blagajnika odbora. U toj sjednici zaključeno je, da Vukotinović sastavi proglas na sve narode austrijske carevine, radi sakupljanja doprinosa. Zatim da spomenik bude od mjedi, a podnožje od domaćeg granita. Za osnovu spomenika ima se raspisati natječaj do 30 svibnja 1861 uz nagradu od 500 for. Moli se oprost od poštarine.

Sabrani iznosi objavit će se u novinama i ulagat u »Prvu hrvatsku štedionicu«. Sve odborske otpravke potpisivat će pretsjednik barun Neustädter i poslovođa Hudovski (Prema izvještaju »Narodnih Novina« od 6 prosinca 1860.)

»Narodne Novine« od 26 veljače 1861 donašaju »Poziv za doprinose za spomenik Jelačiću banu«. Prvi iskaz o sakupljanju priposlan je po Antunu Matiću, župniku u Tovarniku, koji je sakupio 18 for. Objavljen je u »Narodnim Novinama« 20 ožujka 1861.

Jerko pl. Rukavina-Vidovgradski rodio se u Trnovcu kraj Gospića 1796 od oca Mate posjednika-Graničara. U doba kada je Jerko svršio pučku školu spadala je Lika pod vlast francuskog cara Napoleona I. Francuske vojne vlasti odabrale bi bolje graničarske dječake, te ih šiljali na vojničke nauke u Francusku. Tako bude i Jerko odabran i poslan u vojnički zavod La Flêche. Kada Jerko svrši školu, bude kao kadet uvršten u jednu francusku pukovniju. Ova služba ali ne traje dugo. Godine 1813 car Napoleon I izgubi hrvatsku Iliriju, te se njegovi časnici Hrvati vlatiše natrag u austrijsku vojsku. Godine 1813 stupi Rukavina kad kadet u ličku krajišku pukovniju. Naskoro pređe kao zastavnik u bivšu drugu barsku pukovniju, gdje je služio 39 i pol godina. Nakon isluženih 40 godina bude 1853 umirovljen. Tom zgodom dobi počasni naslov general-majora.

Od umirovljenja živio je Rukavina neprekidno u Zagrebu u Mesničkoj ulici br. 4. U toj kući umre 17 prosinca 1880. Rukavina je bio neženja, te nije vodio svog kućanstva, već je za cijelo vrijeme svog boravka u Zagrebu bio stalan gost svratišta »Prukner« u Ilici br. 44. Rukavina je bio gostoljubiv; kad bi koji rođak ili znanac došao k njemu u posjete, morao je s njim objedovati kod »Pruknera«.

Djed Jerka pl. Rukavine **Dujo** († 1800), bio je carski nadporučnik. Za zasluge u austrijskoj vojsci dobio je početkom god. 1800 od cara Franje I plemstvo za pridjevkom »Vidovgradski«. Ovaj pridjevak dobio je prama staroj ruševini grada Vidovgrada nad Karlobagom. U ovoj gradini borio se protiv Turaka Jerko knez Rukavina iz Rožanca. Ovaj je bio šukundjed oca generala Jerka Rukavine. Knez Jerko Rukavina umro je 1699.

Dujo Rukavina imao je sinove: **Matu** (otac generala Jerka) i **Juru,** koji se posveti vojništvu, te u austrijskoj vojsci dotjera do časti feldzeugmeistera. God. 1834. bio je Juro Rukavina podkapetan Hrvatske i Slavonije. 1844 uzvišen je na baruna. Godine 1848 sudjeluje barun Rukavina u ratu protiv Mađara. Branio je tvrđavu Temešvar. Mađarsko ministarstvo naložilo je barunu Rukavini da Temešvar preda njihovom generalu Halleru. Rukavina taj nalog ne htjede izvršiti, već je tvrđavu branio, dok mu u pomoć ne stigne carska vojska. Za taj hrabri čin bude odlikovan redom Marije Terezije. Barun Juro Rukavina umre u Temešvaru 9 rujna 1849.

Dujo pl. Rukavina bio je u krvnom srodstvu sa **Matom barunom Rukavinom**-Liebstädskim (Ljubački), koji u vojsci postigne čast podmaršala, a izim toga bio je guverner Dalmacije. Umro je kraj Beča 1817.

U doba kada je sabiranje za Jelačićev spomenik započelo vladala je u austrijskoj carevini velika novčana kriza. Zlosretno svršeni rat sa Francuskom i Italijom godine 1859, ostavio je nemile tragove u džepovima austrijskih državljana. Novac je bio rijetka stvar.

Takove prilike dakako nisu pogodovale sabirnoj akciji. Doprinosi ne padaju obilno, kako je bilo za očekivati. Odbor, a naročito njegov predsjednik Neustädter to opažaju. Godine 1864 fali još 45—50.000 forinti, što je za ono doba bila golema svota. Odbor se konačno odlučuje na mjeru, koja je do tada bila nepoznata. Predstavkom od 1. kolovoza 1864 broj 47 obraća se na »Dvorsku kancelariju Dalmat.-Hrvat.-Slavonsku« u Beču, moleći da se za pokriće troškova oko podignuća spomenika odredi namet na izravni porez u Hrvatskoj i Slavoniji. Odbor predlaže neka se na svaku poreznu forintu raspiše 1 ili 2 novčića nameta. Dvorska kancelarija ustupa Odborovu predstavku Namjesničkom Vijeću riješenjem od 13 kolovoza 1864 broj 3312/652 s nalogom, da o predstavci Odbora podnese svoje mišljenje.

Namjesničko Vijeće vraća Dvorskoj kancelariji Odborovu predstavku s izvješćem, da bi namet bio potreban u visini 2³/₁₀ novčića na svaku poreznu forintu. Time bi se polučio iznos oko 22.000 forinti. Kako imade mnogo poreznih zaostataka, to bi se doprinos morao povisiti i na 2⁵/₁₀ novčića. Namjesničko Vijeće misli da bi se prirez morao razdijeliti na tri godine.

Zanimiv je izvještaj Namjesničkog Vijeća kojeg ćemo u nekim točkama doslovno priopćiti. Namjesničko Vijeće nije za porezni namet. Svoje stanovište opravdava ovako:

»Pomisao da se Jelačiću Banu na viekove glasovitom narodnom vodji pristojni njegovoj uspomeni i njegovom narodu spomenik u glavnom gradu trojedne Kraljevine podigne, je pomisao naroda, koja je pronikla iz njega i koja se udielostvoriti ima dobrovoljnimi prinesci naroda.«

»Uticati od strane oblastih u izvedenje ove dične narodne pomisli, pače upotriebiti prisilna sriedstva za namirenje proizticućih od ovuda troškovah značilo bi oteti cielomu poduzeću narodni dobrovoljni značaj, te uvèrstiti ga u red dèržavnih institucijah —, značilo bi oteti mu značaj oduševljenja narodnoga, lišiti ga najveće one vriednosti, da je narod iz svoga slobodnoga nagona ocieniti znao zasluge i uspomenu onoga muža, koj ga je predvodio u danih prevrata i političkoga razsapa na stazi narodne slobode i podaničke viernosti.«

»Kako se dakle sjedne strani neumiestno dá, neshodno vidi za namirenje troškovah spomenika Jellačića Bana u pomoć prizvati porezovne sile, sa svim u narodu nepovoljnom apparatom poreznih ovèršbah i plienitbah, tako i sdruge strane još se manje vidi dopustljivo uvadjati prirez na ovakove makar i najplemenitije svèrhe.«

Namjesničko Vijeće završuje izvještaj ovako:

»Nu sdruge strane zemaljska ova oblast u interesu narodne časti dopustiti nemože samo i mogućnost, da bi velelepno ovo, po svietu razglašeno narodno poduzeće s pomanjkanja novčanih sriedstvah zapelo, i posve obustavljeno bilo, te svakako misli, da je dužnost zemaljske vlade onda, kada već nedosižu sile privatne, doskočiti poduzeću iz zemaljskih sriedstvah.«

Sastavak ovog izvještaja prihvaćen je na gremijalnoj sjednici Namjesničkog Vijeća 13 listopada 1864 pod predsjedanjem dvorskog savjetnika Eduarda pl. Merzljaka, te savjetnika: Mojsije Baltića, Gustava Dollhopfa, Maksa Mihalića i Jovana pl. Jurkovića kao izvjestitelja. (Arhiv Namjes. Vijeća broj 13.741—1864, svezak 16.)

Izvještaj Namjesničkog Vijeća jasno kaže da je u krugu te oblasti bilo domoljubnog osjećaja za težnje, koje je hrvatski narod htio da iskaže svom sinu i slavnom banu Jelačiću.

Na izvještaj Namjesničkog Vijeća donijela je Dvorska kancelarija odluku od 22 listopada 1864 broj 4387, u kojoj prihvaća stanovište Namjesničkog Vijeća sa napomenom: »Nu dosadanje razprave u pogledu podignutja spomenika Jellačića Bana dospieše već dotle, da je čim skorije namirenje iskazavšeg se manjka od prieke nužde, kojoj je ova kr. oblast dvorska i bez raspisa prireza odlučila odolieti upotrebljenjem zaklade dobrovoljačke u rečenu svèrhu.«

Dvorska kancelarija u svom riješenju naročito spominje, da si pridržaje pravo da Hrvatskom Saboru predloži zakonsku osnovu u pogledu načina, kako će se predujmljena svota »Dobrovoljačkoj zakladi« vratiti, ili inače zaračunati.

O riješenju Dvorske kancelarije Namjesničko Vijeće obavijestilo je baruna Neustädtera kao predsjednika Odbora. (Arhiv Namjes. Vijeća broj 16.607-1864. Svezak 14).

Uslijed navedene odluke Dvorske kancelarije Namjesničko Vijeće doznačilo je iz »Dobrovoljačke zaklade« iznos od 6.000 for. koja svota se je imala 1 siječnja 1865. položiti kiparu Fernkornu u Beču. Novac je c. kr. zemaljska glavna blagajna isplatila predsjedniku Odbora barunu Neustädteru. (Arhiv Namjesničkog vijeća br. 18648-1864.)

Na sjednici 3 listopada 1864. zaključio je Odbor za podignuće spomenika, da se što prije započme sa uzidanjem temelja na kojem će spomenik stajati. U tu svrhu potrebno je, da se znade mjesto na kojem će spomenik stajati. Odbor obraća se na Gradsko poglavarstvo dopisom od 4 listopada 1864. broj 56 u kojem moli, da se odredi rasprava radi izbora mjesta spomenika. Odbor će zastupati predsjednik barun Neustädter, Ljudevit Vukotinović, general Rukavina i Andria Jandrić.

Gradsko zastupstvo na sjednici od 12 listopada 1864. § 8, zaključilo je da Gradski građevni odbor sa Odbornim predstavnicima na Jelačiće-

vom trgu nađe mjesto gdje će stajati spomenik. Očevid obavljen je na 26 studenoga 1864. (Grad. arkiv br. 7167-1864.)

Visoko kralj. namiestničko vieće!

Dne 16. prosinca 1866 odkriti će se na svečani način spomenik

Jelačića bana u Zagrebu.

Odbor uzima si čast pozvati najuljudnije visoko kraljevsko namiestničko vieće da izvoli učestvovati kod ove narodne svečanosti.

Odbor za spomenik Jelačića bana.

U Zagrebu dne 23 studenoga 1866.

[illegible]

[illegible]

»Odbor za spomenik Jelačića bana«,
pozivlje na svečano otkriće spomenika na 16 prosinca 1866.

Spomenik je konačno godine 1866. postavljen na odabranom mjestu i 16 prosinca iste godine na svečani način otkriven. Same svečanosti ne

ćemo ovdje opisivati, jer barun Neustädter kod njih nije sudjelovao. Dan prije, na 15 prosinca 1866. on je nakon dugotrajne bolesti umro. (Na njegovu smrt ćemo se kasnije obazrijeti.)

Iz pronađenih spisa Namjesničkog Vijeća vidimo, da je Neustädter kao predsjednik Odbora zadnji potpis stavio na Odborov izvještaj od 30 listopada 1866., u kojem Namjesničkom Vijeću javlja konačnu potrebu

16 prosinca 1866 otkriveni spomenik **bana Jelačića,** izradio je kipar Fernkorn. Željezne rešetke oko spomenika između 10 granitnih stupova izradila je željezara u Petrovoj gori. U pozadini (na istočnoj strani Jelačićevog trga) vidimo kuće, kojih sada više neima. Na lijevoj strani je kuća Antuna Gnezde ,sada palača Gradske Štedionice. Na desnoj strani kuća udove Grabina, sada Fellerova (nasljed. Stern), nazvana »Elza-Fluid dom«.

troškova za Jelačićev spomenik. Kasnije je Odborske spise potpisivao prvi potpredsjednik general Rukavina.

Donašamo otisak poziva, kojim je Odbor pozivao vlasti i ostale uglednike na svečanost otkrića Jelačićevog spomenika. Otisnutim pozivom pozvano je Namjesničko Vijeće a potpisali su ga: general Rukavina i odborski tajnik Hudovski.

Među ostalim odbor je zamolio za sudjelovanje i Hrvatski Sabor. Saborski predsjednik dr. Mirko Šuhaj na saborskoj sjednici 12 prosinca 1866. obznanjuje to i pozivlje saborske članove da kod svečanosti otkrića spomenika prisustvuju.

Narodni zastupnik i osnivatelj Hrvatske stranke prava dr. Antun Starčević, povodom poziva dra Šuhaja ustaje i kaže slijedeće: »Ja neznam, što vi držite do pitanja o javnih spomenicih, t. j. do pitanja o javnih odlikovanjih ili častih; nu ja smatram to pitanje temeljem svih državnih zakonah, tako, da se na njemu samu svi zakoni državni ne samo grade, nego i graditi moraju, pa bili oni kakvi mu drago. Kad ste scienili za pametno, da ovaj predmet nepretresivate, naravski, neću ga ni ja pretresivati, nego ja ću se opet i tu od vas odieliti. Stojalište javna prava i ono državja ne mogu ja ovdje pretresivati, nego upravo moram ići na ovaj slučaj.

Pokojni Jelačić bijaše muž, s kojim ja nikada u nikakvom odnošaju . .«

Predsjednik dr. Šuhaj prekida ovdje dra Starčevića te mu kaže: »Dopustite da izrazim da ovdje debate nema. Ja sam gospodu molio, da koji kane svečanosti prisustvovati, da se u nedjelju u 10 satih ovdje sakupiti izvole, a tko neće neka ostane.« (Nemir, vika: Čujmo! drugi: Nećemo slušati!)

Dr. Mihajlo Polit: »Ja mislim, da se nikomu nemože rieč uskratiti, kad hoće da se ispriča« (opet vika).

Barun dr. Kušlan: »Ja mislim, da ovdje nije nijedan zastupnik pozvan, da čitavoj kući lekcije čita. Ako gosp. Starčević misli nedoći k svetkovini to mu je prosto, nu zašto on to činiti neće, to nama znati netreba. G. Starčević neka bude uvjeren, da će slabo tko opaziti, došao ili nedošao na proslavljenje javne uspomene Jelačića bana, kojemu on, dok je bio živ, nije bio vrijedan ni obuće odriešiti.« (Živio!) (Priopćeno doslovno iz Dnevnika sabora trojedne Kraljevine godine 1865—1867 strana 541.)

(Nastavit će se.)

Prof. dr. Eugen Sladović: (Nastavak)

SREDNJI STALEŽ, NJEGOVO ZNAČENJE, KULTURA I SOCIJALNA VAŽNOST SA STAJALIŠTA KOMUNALNE POLITIKE

Dr. Karl Muhs smatra posjed najvažnijim kriterijem za formiranje klasa i klasno diferenciranje; prema njegovom shvaćanju proizvodna sredstva i proizvedena dobra nalaze se u neposrednom vlasništvu kapitalističke klase, dok srednji stalež participira tek posredno na vlasništvu kapitala u obliku imovine nad efektima, a radničkoj klasi pripada samo njezina radna snaga. Taj materijalni momenat važan je kod klase. Werner Sombart[38]) razlikuje tri vrste zajednica, i to idealne zajednice (obitelj, politička zajednica, religijozna zajednica), finalne zajednice (privredno preduzeće) i internacionalne zajednice, a klase smatra: ». . . der weiteste, wirtschaftliche Interessenverband«.

S mnogo strana prigovora se konstrukcijama, koje pojam klase izvode isključivo iz zajedničke privredne sudbine. Činjenica je, da pod posve jednakim privrednim uvjetima ne žive ni dva individuuma u određenoj narodnoj zajednici, pa se to još manje može tvrditi za veći broj individuuma. Zbog toga postavlja se pitanje, koju pojavu životnih uvjeta treba smatrati osnovom za formiranje i diferenciranje pojma klase. Tako se primjerice 60-godišnji neimućan kovinarski radnik u velegradu sa četvero djece može prema svojoj ekonomskoj sudbini ubrojiti u različite socijalne skupine, i to primjerice u skupinu: a) starih ljudi, čija je chance na tržištu radne snage mnogo manja nego kod mlađih radnih sila, b) muževa, koji su u radu bolje plaćeni od žena, c) siromaha, d) stanovnika velikog grada, čiji se privredan život u mnogom razlikuje od životao poljodjelca seljaka, e) radnika uopće, f) kovinarskih radnika itd. Već taj primjer pokazuje poteškoće, koje opstoje kod određivanja pojma klase na osnovi pripadnosti istoj privrednoj sudbini. Max Weber[39]) smatra tržišnu chance (derivat privredne sudbine) onim momentom, koji je u prvom redu mjerodavan za formiranje klase tako, da se o ovoj može govoriti: a) kad kod određene množine individuuma opstoji zajednička specifična apriorna komponenta njihovih životnih chance-a, b) ako ova komponenta sastoji isključivo od ekonomskih interesa posjedovanja dobara i mogućnosti tečenja i c) prosuđujući sve to prema uvjetima tržišta dobara i rada. Upravo zbog toga indentificira Weber položaj klase (Klasenlage) s polo-

[38]) Werner Sombart: Die Grundformen des menschlichen Zusammenlebens (Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik. 64. Band, 2 Heft. Tübingen. 1930, str. 214 i 258).

[39]) Max Weber: Wirtschaft und Gesellschaft. (Grundriss der Sozialoekonomik. III. Abteilung. 1. Halbband. Tübingen. 1925, str. 176).

žajem na tržištu (Marktlage). — No po tome moglo bi se eventualno shvatiti, da diferenciranje klasa reprezentiraju muškarci i žene, mladi i stari i sl. Prema Weber-u klasni položaj označuje tipičnu chance-u opskrbljivanja s dobrima vanjskog životnog položaja i unutarnje životne sudbine, koja predleži kao posljedica mjere i načina dispozitivne moći (ili njezinog pomanjkanja) nad dobrima ili nad kvalifikacijama za izvršavanje činidaba, kao i načina njihovog iskorišćavanja (upotrebe) za postignuće prihoda unutar određenoga privrednog poretka. Za to se po Weber-u pod klasom razumijeva: »... jede in einer gleichen Klassenlage befindliche Gruppe von Menschen«. Posjedovna klasa određuje se kod toga primarno prema vlasničkim (posjedovnim) razlikama, tečevna klasa primarno prema chance-om tržišnog iskorišćavanja ili zamjene dobara i činidaba, a socijalna klasa predstavlja ukupnost klasnih položaja kod kojih se može očekivati (jer tipično slijedi) promjena u osobnom položaju, odnosno promjena u smjeni generacija. Kod tih triju kategorija klasa mogu konkretno nastati zajednice klasnih interesa. U pozitivno privilegirane tečevne klase ubraja Weber kao tipične reprezentante preduzetnika »der Unternehmer« [40]) (trgovca, brodovlasnika, obrtnog preduzetnika, poljodjelskog preduzetnika, bankara, a prema određenim okolnostima i slobodna zvanja odvjetnika, liječnika i umjetnika kao i radnika s monopolističkim kvalitetima), dok u negativno privilegirane tečevine klase ubraja kao tipične reprezentante radnike s njihovim različitim zasebnim kvalitetnim vrstama (izučeni i neizučeni radnici itd.). U socijalnu skupinu uvršćuje Weber: a) radništvo kao cjelinu (ova je skupina tim veća, što je intenzivnije automatiziran radni proces), b) malograđanstvo i c) inteligenciju bez imovine (posjeda) i stručno izobražena lica (tehničare, komercijalne i druge namještenike, državno i samoupravno činovništvo).

Ako se pod skupinom individuuma, koji spadaju istoj klasi u ekonomskom smislu, razumijevaju individuumi, čija je međusobna povezanost privredne naravi, mora prema tome k činjenici privredne sudbine pridoći i dalji momenat interesa. Klasa je za to skupina, koja je povezana zajednicom interesa, i to bez obzira, da li su ti interesi faktični (realni) ili ideološki (mišljeni). U socijalno-znanstvenom smislu pridaju se pojmu »interes« dva glavna značenja (koja se mogu i socijološki primijeniti), i to u smislu želje i odgovarajućih sredstava. Polazeći sa stajališta iste privredne sudbine karakterizira pripadnike iste klase i sličnost ili jednakost njihovog privrednog interesnog položaja.

Klasa je u odnosu naprama društvenoj cjelini samoživa, negirajuća, razarajuća, rastvarajuća i centrifugalna socijalna tvorba, koja u svojim nastojanjima i djelanjima polazi gotovo isključivo za postignućem svojih interesa isključujući pri tome usporednu opstojnost i oživotvorenje (pri-

40) Dr Hans Oppikoffer: Das Unternehmensrecht in geschichtlicher, vergleichender und rechtspolitischer Betrachtung. Tübingen. 1927, str. 1. i sl.

znanje) interesa drugih velikih socijalnih skupina. Ovi interesi u pravilu su posve ekonomske naravi, a pripada im značaj ekonomskih interesa posebne vrste. Razumljivo je, da se svaka socijalna skupina, koja uključuje ekonomski jedna interesirana lica, ne može samo zbog te činjenice označiti klasom (Sombart) pa se radi toga ne može govoriti primjerice o klasi sadioca duhana ni o klasi konobara, jer se velike socijalne klasne skupine stvaraju tako, da obuhvaćaju različita zvanja na osnovi zajedničkih privrednih interesa. Klasna zajednica osniva se na zajednici interesa, koji opstoje u određenom privrednom i pravnom poretku, a pošto jedan privredni poredak u načelu iskorišćuje drugi, dolazi konkretno do opreka i sukoba između interesa pojedinih socijalnih klasa. U tom momentu uključena je često asocijalna, protudržavna i protunarodna tendencija onih klasa, koje se nalaze u opoziciji prema opstojećem socijalnom, privrednom i pravnom poretku, i koje u sebi nose apolitičku notu zbog koje nijesu sposobne da osnivaju pravnu zajednicu sa svojim ekstremnim krilaticama, s kojima nastupaju u borbi. Socijalni život dovodi naime nužno do kompromisa, koji izlazi iz društvenih procesa.

Maksistička sociologija pridaje pojmu klase [41]) osnovnu važnosti ističući radnu klasu, klasne interese, klasne borbe, klasni položaj, klasnu ideologiju i sl. [42]) Marksizam proglasio je načelom klasnu borbu, koja je po njegovom shvaćanju nastala u kapitalističkom društvu, a podjedno zastupa tezu, da je kapitalistički sistem doveo klasu građanstva do privredne i političke moći [43]) i uzrokovao klasnu mržnju [44]). — Prema shvaćanju marksizma [45]) klasa nije opstojala u primarnom komunističkom društvu, nego je nastala tek u kapitalističkom privrednom i socijalnom sistemu, a ponovno će prestati u novom komunističkom društvenom sistemu u kojem će interes proleterijata postati interesom čitavog naroda po čemu će prestati klasne borbe.[46])

41) Ludwig Mises: Antimarxismus (Weltwirtschaftliches Arch. Herausgegeben von Bernhard Harms. 2. Band. II. Jena .1925, str. 275).

42) Werner Sombart: Die Ides des Klassenkampfes (Weltwirtschaftliches Archiv. Herausgegeben von Bernhard Harms. 21. Band. II. Jena. 1925, str. 22—26). — Hans Kelsen: Allgemeine Staatslehre (Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaften. Abteilung Rechtswissenschaft Herausgegeben E. Koohlrausch und W. Kaskel. XII. Berlin. 1925, str. 91). — Karl Diehl: Theoretische Nationaloekonomie. Erster Band. Jena. 1912, str. 357.

43) Dr V. Totominac: Kapitalizam, socijalizam i zadrugarstvo. (Zadrugarstvo. Glasnik saveza nabavljačkih zadruga državnih službenika. Godina III, broj 4. Beograd. 1931, str. 82).

44) Shaw Bernard: Wegweiser für die intelligente Frau zum Sozialismus und Kapitalismus. Berlin. 1928, str. 109. i 521. — Alfred Vierkandt: Gesellschaftslehre. Zweite Auflage. Stuttgart. 1928, str. 292. i 458.

45) E. Spektorskij: Zgodovina socijalne filozofije. Zvezek drugi. Ljubljana. 1933, str. 120, i sl.

46) Joseph Kohler: Lehrbuch der Rechtsphilosophie. Ditte Auflage neu bearbeitet von Dr Arthur Kohler. Berlin—Grunewald. 1923, str. 73.

Pod klasnim društvom razumijeva se društvo, u kojemu se različite opstojeće socijalne skupine međusobno bore za novo društveno uređenje i za uvedenje pravednije razdiobe kulturnih dobara i tečevine (opće blagostanje). To ne znači, da društvo opstoji isključivo od socijalnih skupina, koje se međusobno bore za održanje, odnosno preuređenje socijalnog poretka, nego da su u svakoj historičkoj klasnoj socijalnoj skupini sadržane i socijalne skupine, koje nijesu izravno uvučene u tu borbu. Pored toga opstoje i prelazi od klase k staležu i od staleža klasi kao primjerice rukotvorni obrt, poljodjelstvo i dr., koje i danas još pokazuju stalešku izgradnju i ako je u nekim državama klasna borba već prodrla i u njihove redove. Kad se govori o kapitalističkom klasnom društvu onda se pod njima razumijeva u prvom redu klasno djelovanje, koje se razvija pod utjecajem tržišta radne snage. Time je podjedno odgovoreno na pitanje, da li treba smatrati da opstoje dvije, tri ili više klasa. Prema okolnostima, da u kapitalističkom društvu na tržištu radne snage nastupaju dvije stranke, predpostavlja se, da opstoje dvije klase, bez obzira da li se ove označuju izrazima »građanstvo« i »proleterijat«, odnosno kapitalistička i radnička klasa.

2. s t a l e ž

Izraz »stalež« i »stališ«, označuje ordo, status, stanje i poredak[47]). Taj izraz karakterizira slojevanje ljudi u socijalnoj zajednici, koje se osniva na njihovoj važnosti.[48])

Često se susreću mišljenja, da su staleži u modernoj državi već davno prestali, dok drugo shvaćanje upozoruje na činjenicu, da staleži još uvijek opstoje i da će opstojati doklegod će opstojati države, jer staleži i države predstavljaju dvije velike opreke, koje uvjetuju jedna drugu. Ovo drugo shvaćanje naglašuje, da ljudsko društvo u bitnosti sastoji od staleža, koji su u njemu duboko ukorijenjeni i žive vlastiti životom (decentralistička društvena tvorba). Postavlja se pitanje u čemu sastoji biće staleža?

Biće staleža izvanredno je teško odrediti. To biće mijenjalo se tečajem stoljeća, a kod pojedinih naroda prošlo je različiti razvitak te se konačno tako promijenilo, da se jedva može prispodobiti s njegovim početkom. Upravo zbog toga upotrebljuju se prema mnogim mišljenjima za adekvatne socijalne pojave i tvorbe drugojačije oznake kao primjerice klase ili društvene klase tako, da su se staleži postepeno pretvorili u klase.

Staleži (Stände, status, état) su prastarog podrijetla, a nastali su naravnim (organičkim) načinom u pojedinim životnim ljudskim zajednicama. Takve životne zajednice, koje dovode do stvaranja staleža, osnovane su

[47]) Vladimir Mažuranić: Prinosi za hrvatski pravno-povjesni Riječnik. Izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Svezak IX, Zagreb. 1920, str. 1368.

[48]) Dr A. Eleutherophilos: Soziologie. Untersuchung des menschlichen sozialen Lebens. Dritte Auflage. Jena. 1923, str. 74.

prvenstveno na krvnom srodstvu, a izgrađuju diferenciranjem postepeno staleže, od kojih jedni vladaju, a nad drugima se vlada. Iz toga diferenciranja razvili su se u najstarije vrijeme staleži slobodnih i staleži neslobodnih ljudi Kao primjer spominje se društveno i državno uređenje babilonske države za vrijeme Hamurabija, koji je (oko 2.000 godine prije Krista) izdao poznati Hamurabijev zakonik, koji spada među najstarije i najznamenitije ljudske kodifikacije.[49]) No pored ove apriorne podloge za diobu ljudi u staleže pridolazi kasnije diferenciranje prema različitim skupinama zvanja. Od najstarijih vremena, kad je ovo diferenciranje počelo (primjerice kao starih Inda) susreću se tri osnovna staleža, i to stalež svećenika, stalež ratnika (plemićki stalež) i stalež građana i seljaka, ili stalež, koji naučava, stalež, koji brani, i stalež, koji hrani. Svi ovi staleži spadaju među historičke staleže, u koje se u prvim njihovim počecima pojedini individuum rađao. Zato Cicero spominje: »... agnitionibus familiarum distinguntur status«.

Prema napomeni Dr Ante Radića u staro vrijeme opstojala su samo dva staleža (plemićki i svećenički), kojima se kasnije pridružio treći stalež (građanski),[50]) a kod razlaganja pojma staleža iznosi ove primjere: »Vidite: seljaci su svoj stalež; radnici, koji rade kod majstora u kakvom zanatu ili obrtu, ili tvornici (fabrici), oni su opet svoj stalež; činovnici su svoj stalež; vojnici su svoj stalež; bogataši, koji živu samo od kapitala, oni su svoj stalež (ili bolje oni su svoj »sjedež«, jer oni malo stoje, nego više sjede). A čuje se još za književnički i umjetnički stalež, a to su pisci, pa slikari i kipari«.

O tome nema dvojbe da tvorbama, koje se označuju izrazima »stalež« i »klasa«, pripadaju — kako je već spomenuto — određene zajedničke značajke, i to napose po tome, što se tiču određene veće socijalne skupine, koja se razvija i opstoji unutar određene narodne ili državne zajednice. Radi toga nije konzekventno ispravno, ako se ovi izrazi upotrijebe za označivanje određenih zvanja (kao primjerice »sudačka klasa« ili »sudački stalež« i ako se takvom upotrebom često služi vulgaran život). Stalež i klasa obuhvaćaju naime u pravilu veći broj zvanja pa se zbog toga i pribrajaju »velikim socijalnim skupinama«.

Pod staležom razumijeva se prema tome ukupnost ljudi, koji u društvenom životu zauzimaju isti (jednaki) ili sličan položaj,[51]) t. j. skupina

[49]) Dr Čed. Marković: Zakonik Hamurabija, babilonskog kralja. Beograd. 1925, str. 12. — Dr B. Meissner: Aus dem altbabylonischen Recht. Leipzig. 1905. — Fehr Hans: Codex Hammurabi (Handwörterbuch der Rechtswissenschaft. Herausgegeben von Fritz Stier-Somlo und Alexander Elster. Erster Band. Leipzig. — Berlin. 1926, str. 882).

[50]) Dr Ante Radić: Borbe među »staležima« (Dom. List hrvatskom seljaku za razgovor i nauk. Zagreb. Godina 1901. Broj 19 od 11 X 1901, str. 332).

[51]) Otto Stobbe: Handbuch des Deutscen Privatrechts Ernest Band. Berlin 1882, str. 326.

fizičkih individuuma, uže povezanih na osnovi istoga ili sličnog socijalnog položaja.

Historički poznate su dvije glavne skupine staleža, i to prema podlozi na kojoj se osnivaju: a) stalež po rodu (Geburtsstand) i b) stalež po zvanju ili zanimanju (Berufsstand).

Stalež ne predstavlja slučajnu ni prolaznu, nego trajnu socijalnu tvorbu. Prema Dr Ude-u [52]): »Ein Stand ist eine auf der Tatsache der Arbeitsteilung beruhende, freivillige, aber doch unter einer gewissen moralischen Nötigung Zustand kommende, unvollkommene Gesellschaftsvereinigung von Gliedern derselben oder aus verwandter Berufsklassen, mit dem Zweck der Förderung und Wahrung ihrer besonderen Interessen (Standesinteresen)«.

Biće povjesno-realnog pojma staleža je prema Dr Heinrich-u [53]): «Der Stand ist ein arteigener Verwaltungskörper im Gesellschaftsganzen, der auf dem Grunde gemeinsamer Geistigkeit gleichartiges und gleichgewähltes Handeln seiner Mitglieder hervorbringt, der eine einheitlich und personell möglichst erchöpfende Organisierung sowie die Herausbildung arteigener Zucht- und Erziehungsformen anstrebt und der getragen ist von einer Menschenschicht gleicher Haltung und Standesehre. Ganz kurz könnte man zumindest für den strandtragenden Menschenkreis oder den Standeskern zutreffend sagen: Stand ist Leistungsgemeinschaft auf Grund von Lebensgemeinschaft«.

[52]) Dr Johannes Ude: Soziologie. Leitfaden der natürlich-vernünfftigen Gesellschafts- und Wirtschaftslehre im Sinne der Lehre des hl. Thomas von Aquin. Erste Auflage. Schaan. 1931, str. 86.

[53]) Dr Walter Heinrich: Das Ständewesen mit besonderer Berücksichtigung der Selbstverwaltung der Wirtschaft. Jana. 1932, str. 18.

Dr. Fedor Breitenfeld, gradski perovođa:

NEKOLIKO RIJEČI O IRSKOJ

Već davno htjeli smo našim čitateljima prikazati »Irsko« pitanje, po čijem uzoru — neki su željeli — valjalo je riješiti i hrvatsko pitanje. Ali nažalost štampanje ovog prikaza uslijed prilika prije narodnog sporazuma nije bilo moguće. Ne će biti ovo pitanje ni danas nesavremeno, pak ga stoga iznosimo.

Na krajnjem zapadu Europe nalaze se dva velika otoka. Onaj bliži do europske obale je Engleska i Škotska, a udaljeniji je Irska.

Naši ljudi često vole mudrovati, a još više igrati se politike. Stoga mnogo puta čujemo kako govore, da mi Hrvati moramo onako kako su učinili Irci, pa će sve biti dobro. Upitate li pak takovog mudrijaša, a što

su učinili ti Irci, i tko su oni, gdje živu i što rade, promumljat će samo nekoliko riječi, koje nitko, pa ni on sam ne razumije. Često sam i ja morao slušati o Ircima, a nitko mi nije mogao podrobnije reći o čemu se radi. Eto stoga sam odlučio sam potražiti istinu o njima, pa je ovdje prikazati.

Najstarije ime koje nam povijest za Irsku spominje je Erin, a iz toga su Rimljani napravili Hibernia. Taj najzapadniji europski otok često su prolazile različite bure. Različiti narodi dolazili su na otok i ondje ostajali. Naravno nijesu zadržali sva svoja svojstva, već se po malo stapahu u jedan narod, koji je onda u vrijeme bliže rodjenju Isusovom počeo primati svoje posebne osebine. U najstarije doba, koje možemo u povijesnim vrelima i podatcima pratiti narod nije sačinjavao jednu jedinstvenu državu, već je cijelo ustrojstvo počivalo na plemenima i rodovima. No iako nije bilo političke povezanosti, postojala je jaka duhovna veza medju irskim plemenima i Irci su svakom prilikom, kad bi izvana došao neprijatelj nastupali jedinstveno. Svako je pleme biralo svog vodju ili kralja, a sva plemena zajedno svog nadkralja. Kasnije je iz tih mnogobrojnih plemenskih kraljevstava izašlo pet većih jedinica, pet pokrajina. Gradova ta stara Irska uopće nije imala. Postojala su jedino seljačka naselja. To vidimo slične prilike kao i kod nas u doba doseljenja Hrvata u današnju domovinu.

Jedan čimbenik bio je vrlo važan u razvoju Irske. To je bilo kršćanstvo. Ono se kao crvena nit vuče kroz cijelu irsku povijest do najnovijih vremena. I moramo istaknuti, da su Irci uvijek bili strogi katolici, pa su morali stalno voditi borbe s različitim vjerovjesnicima drugih nekatoličkih sljedbi. Osobito su engleski protestanti (luterani) pokušavali Irce zarobiti tako, da ih prevedu na svoju vjeru, a onda će biti već lakše ukloniti i druge narodne osebine i razlike i vremenom ih posve poengleziti.

U najranije vrijeme europske povijesti dali su Irci veliki broj naučenjaka i misionara, koji su naučali po cijelom tada poznatom svijetu. Bilo je Iraca i po našim krajevima, a išli su i u Rusiju sve do Kijeva. Alpinske Slovence pokrstio je Irac Vergil.

U najljepšem duhovnom razvoju prekinuo je mir Irske nalet gusara sa sjevera. Na Irsku su u 8. stoljeću poslije rodjenja Kristova navalili Danci i drugi narodi sa sjevera. Medjutim nijesu mogli duboko provaliti u zemlju, pa su ostali na obalama otoka. Ondje su osnovali mnoge lučke gradove i tako Irci zahvaljuju osnutak svih većih luka baš prvim napadačima. Irski je narod imao u sebi jaku snagu pretapanja, pa su doskora baš ovi napadači postali najbolji branitelji otoka, na koji su došli. Snaga irskog seljaka mirnim je putem obračunala sa sjevernim vojnicima i gusarima i pomalo ih pretopila u prave Irce. Nije to baš išlo bez borbe, jer su ratovi s Dancima trajali dosta dugo, no kad je Ircima dogorjelo do nokata složila se sva kraljevstva i zajednički potukoše Dance. One pak

koji ostadoše na otoku pretopili su Irci, kako rekoh, i time ojačali, jer su dobili ratničku prinovu.

Jedva su otjerali vanjske neprijatelje počele su svadje medju pojedinim plemenskim kraljevima i sad počinje irska kalvarija. Jedan od tih kraljeva pozvao je sa susjednog većeg otoka Engleske u pomoć strance, jer je sam bio preslab. Tog plemenskog vodju Dermonda zove irska povijest izdajicom domovine. Susjedi dodjoše s velikom vojskom i pomogli su Dermondu, i zasjeli su u Irskoj i ondje uhvatili korjen. Tako je engleski kralj Henrik II. oružjem u ruci prisilio irske plemenske vodje, da mu se zakunu na vjernost. Bilo je to koncem 12. stoljeća. Engleski je kralj postavio svog namjesnika u Irskoj. Taj namjesnik ne bi toliko smetao Irce, da nijesu s njim došli i mnogi Englezi i Vališani, da stalno ostanu u Irskoj. Pa i tu su pokazali Irci jaku otpornu snagu, jer se mnogo takovih doseljenika pretopilo u Irce, pa su postali gori od samih Iraca u borbi protiv Engleza. Pa i kod nas kažu, da su poturice gori od Turaka.

Dok su Englezi bili katolici dotle je još Ircima nekako bilo, no kad je na engleski prijesto došla kraljevska porodica Tudor stanje je postajalo sve očajnije. Kralj Henrik VII. sazvao je neki tobože irski sabor, u koji je poslao naravno samo svoje ljude i tamo dao izglasati zakone po svojoj volji. Vrhunac je dosegla borba, kad je engleski kralj Henrik VIII. proglasio otpad od katoličke crkve i počeo oružjem progoniti sve katolike. Naravno da su sad prvi stradali Irci, koji bijahu gorljivi katolici. Njima su zabranili službu Božju, a nasljednica Henrikova, kraljica Elizabeta, nametnula se sama za poglavara irske crkve. Tkogod je htio kakovu službu morao je najprije položiti kraljici prisegu, da se odriče pape i katoličke vjere i da prihvaća protestantsku.

Dok su neki Irci mirno ostajali na svojim poljima, mnogi toga nijesu mogli izdržati, pa sad nastaje prva seoba Iraca iz domovine. Osim toga su često Irci dizali oružane ustanke protiv Engleza. No svaki put su ih jači i bolje oružani engleski namjesnici pobijedili. Poslije svake pobune još bi Englezi jače pritisnuli i još više otimali Ircima zemlju i drugu imovinu. Trebalo je iz Iraca napraviti gole siromahe. Oteše Ircima oko pola milijuna akra zemlje (1 akr je 40,467 ara, 1 ar 100 četvornih metara). U to su doba osnovali Englezi i svoje škole po cijeloj Irskoj samo, da irska djeca ne idu u svoje narodne škole. Irske su škole jednostavno zabranili i zatvorili. Različite katoličke redove (franjevce i druge) jednostavno su Englezi raspustili i otjerali.

Kad je u Engleskoj nastala pobuna protiv kraljevog nasilja poveseliše se Irci, da će i oni dobiti malo slobode. No Kromvel (Cromwell) vodja pobunjenika je nakon pobjede nad kraljevim pristašama i nakon što je kralja smaknuo obračunao s Ircima. Jedanaest godina je trajao taj rat. U njemu je poginulo oko 600.000 Iraca, a tadanja Irska brojila je svega oko jedan i po milijuna stanovnika.

Preostale Irce tjerali su Englezi iz plodnih krajeva u najneplodnije dijelove otoka i nastojali ih na svim područjima zarobiti. Nesamo, da su im oteli imanja, već im narinuše i svoj jezik. Mnogi su Irci zaboravili svoj stari jezik i govorili su engleski. Jedino su jezik i stare samonikle običaje zadržali oni irski seljaci, koje su Englezi potjerali u najzabitnije i nerodne krajeve. I opet su im oteli 1 milijun akra zemlje. Tako je u rukama Iraca ostala tek 1/6 zemlje, a oni su ipak sačinjavali veliku većinu stanovništva.

Mnoge hiljade Iraca, koji su morali napustiti svoju domovinu i potražiti novi krov u tudjini, nijesu zaboravile na Irce u domovini. Oni su podizali škole u Italiji, Francuskoj i Americi i na taj način bar donekle spriječili potpunu duhovnu propast irske mladeži.

Vlasnici zemlje u Irskoj bili su sad engleski plemići, lordovi. Naravno oni nijesu sami obradjivali svojih zemalja, već su ih davali u zakup. Kad je koncem 18. vijeka počela Amerika borbu protiv Engleske, da se oslobodi od njene vlasti vidjeli su Irci, da bi i oni mogli nešto izvojevati za sebe. Sve do tog vremena nijesu zakupnicima mogli biti katolici, ili drugim riječima Irci, već jedino protestanti. Ti protestanti dolazili su iz Engleske i Škotske.

Nas najviše zanima novija irska borba. Ona počinje 1800. godine. Te je naime godine takozvani irski sabor donio zaključak, da se ukida posebni irski sabor i proglasio je potpuno ujedinjenje s Engleskom. Irci su sad na jednoj strani bili posve ujedinjeni s Englezima, ali na drugoj strani nije bilo većih protivnika od Engleza i Iraca. Mržnja je bila upravo nepremostiva.

Dvije su bile struje u Irskoj, koje su pokušale svaka na svoj način izvojevati slobodu. Jedni su htjeli postići to zakonitim putem ili razvojem, dok su drugi mislili, da je ustanak i oružana sila jedini način da zadobiju izgubljenu slobodu i samostalnost. Gumene kuglice, kojima se glasuje, treba zamijeniti olovnim kuglama, kojima se puca, bila je riječ ovih ustaša.

Cijelo prošlo stoljeće je samo niz borbi u zajedničkom engleskom saboru, a i na svakom drugom polju. Mnogi su Irci izgubili život za slobodu svoje domovine, mnogi su ležali u tamnicama i trpili najgore muke, ali Englezi nijesu mogli slomiti irski otpor. Što su jače pritiskali, to su Irci bili otporniji i složniji.

Irski političari su najprije ishodili slobodu vjere i škole. I tako su Irci opet nakon nekoliko stoljeća dobili svoje narodne škole. Sad se medjutim pokazala velika nevolja. Djecu je trebalo učiti irskom jeziku, a taj više nitko skoro nije znao. Stoga su najprije učitelji pošli u zabitne krajeve i od seljaka naučili svoj stari narodni jezik, pa su tek onda mogli djecu podučavati.

Još je jedan način bio kako su Englezi nastojali posve zarobiti Irce i vezati ih za sebe. Engleska je zemlja tvornica, a poljoprivreda radi lošeg

podneblja i jakih dugih zima slabo uspjeva. Irska naprotiv imade daleko bolje podneblje i u njoj rodi mnogo žita. Sad Englezi nijesu dali, da Irci dobiju tvornice, jer će na taj način morat Englezima dati sve žito za tvorničku robu. Irski su iseljenici počeli naprotiv podupirati domaći veleobrt i nastojali na taj način prekinuti ovu nužnu vezu izmedju Engleske i Irske. Seljak je u to doba u Irskoj još kmet.

U Irskoj su bile dvije skupine zemljišnih posjednika. Jednu su činili govedari, koji su isključivo gojili marvu i od toga živjeli. Naravno preko svojih zakupnika. Drugi su pak bili ratari i obradjivali svoja zemljišta, no i opet sa zakupnicima. Irski su pak seljaci smjeli jedini raditi kod ovih zakupnika. No engleski lordovi nijesu baš lijepo postupali ni sa svojim protestantskim zakupnicima. I njih su izrabljivali do krajnjih granica. Osim visoke zakupnine morao je zakupnik, odnosno njegovi kmetovi, plaćati još i crkvenu desetinu. No ta se nije plaćala katoličkom svećenstvu, i ako su Irci skoro isključivo ostali katolici, već su irski seljaci morali to plaćati engleskim protestantskim svećenicima. Lako je zamisliti ogorčenje protiv stranaca, kad uočimo ovu tešku daću. Neki engleski pisci onog doba prikazuju nam život tih irskih kmetova i kažu, da su živjeli gore nego li crnački robovi u engleskim kolonijama.

Treba istaći još jednu okolnost, koja je u mnogom pomagala Ircima u njihovim stoljetnim borbama. To je bilo njihovo narodno svećenstvo. Ti ljudi nijesu živjeli od naroda, već s narodom u istoj onoj sirotinji i trpjeli s narodom iste progone kao i seljaci. Naravno da takovo svećenstvo onda mora uživati veliko poštovanje u narodu i glas pravog narodnog i katoličkog svećenstva.

Političke borbe Iraca dovele su ipak do mnogih olakšica i tako je početkom našeg stoljeća ipak bar nekako Irska mogla osnivati političke stranke i gospodarski se pomalo osloboditi pritiska Engleske.

Engleski sabor imade dvije kuće. U donju biraju se zastupnici prema strankama na izborima, dok u gornju kuću dolaze različiti plemićski dostojanstvenici po rodu. Dosta je da se netko rodi lordovskim sinom, pa da postane članom gornje kuće ili kuće lordova. Ta kuća lordova imala je sve do godine 1911. vrlo velike ovlasti, jer je mogla svaki zakon odbiti i ako bi ga izabrani zastupnici u donjoj kući prihvatili. Jasno da je takav način politike morao zaustavljati svaki razvoj u korist malih ljudi, pa i svaki gospodarski razvoj i politički razvoj u korist katolika, a Iraca osobito. Ipak 1911. godine to je pravo ukinuto i sad je engleska donja kuća mogla prihvatiti sporazum s Ircima. Prema tom zakonu dobili su Irci vrlo široku autonomiju (samoupravu) iz koje bi mogli sasvim lijepo razvijati svoju narodnost i postići sve ciljeve. No dok je to došlo do izvršenja došao je svjetski rat, koji je spriječio mirno rješenje irskog pitanja. Englezi su naime učinili pogrešku i obustaviti taj zakon, pa su naravno naišli na veliko nezadovoljstvo medju Ircima, pa i medju onima

koji su prije zagovarali mirno rješenje pitanja. Medju onima koji su bili za gumene kuglice, a ne za olovne. Irci su počeli već prije rata osnivati različita tajna društva, kojima je bila svrha borba za potpunu nezavisnost i slobodu.

Godine 1916. buknuo je u Irskoj takozvani uskršnji ustanak, koji su Englezi krvavo ugušili. Kolovodje su uhvatili i streljali, jedino je poznati De Valera slučajno pomilovan, pa je jedini od tih irskih mučenika doživio potpunu pobjedu narodne misli.

Godine 1918. pobijedili su u cijeloj Irskoj na izborima pristaše revolucionarne stranke, koji nijesu više htjeli poći u londonski sabor. Oni su u glavnom gradu Irske održali sjednicu svojih izabranih zastupnika i proglasili Irsku republikom, a De Valeru predsjednikom. Sad su Englezi odgovorili silom. Prebacili su u Irsku čete, koje su medjutim došle iz rata. Tako počinje u siječnju 1919. razdoblje irske povijesti, koje se zove englesko-irski rat. Ipak to nije bio rat u pravom smislu riječi. Nije bilo streljačkih jaraka i juriša, već su irski narodnjaci vodili takozvanu pojedinačnu borbu. Redom bi napadali redarstvenike, vojnike, i uopće sve ljude u engleskoj službi. Bez milosrđa su takove ubijali. Konačno je engleska vlada uvidjela, da takovo stanje ne može potrajati dulje i donijela je novi irski ustav, prema kojem su Irci postali samostalna država u sklopu velikog britanskog carstva. Novi irski ustav stupio je na snagu 1922. Irski umjerenjaci bili su zadovoljni, ali krajnji narodnjaci još uvijek ne. Oni su tražili potpuni prekid s Engleskom i nastavili gradjanskim ratom u kojem su napadali ne samo Engleze već i sve pristaše novog ustava Irce.

Više je bilo političkih skupina u Irskoj borbi i predaleko bi me odvelo da ih sada sve nabrajam. To tim više što je najnoviji razvoj pokazao, da su i oni najžešći popustili, a Irska je dobila još veća ovlaštenja i sasvim neovisna od Engleske, tek je veže zajednička kruna.

To su ukratko nabačene činjenice o Ircima. Razmislite o njima.

Piše: VIKTOR KUČINIĆ

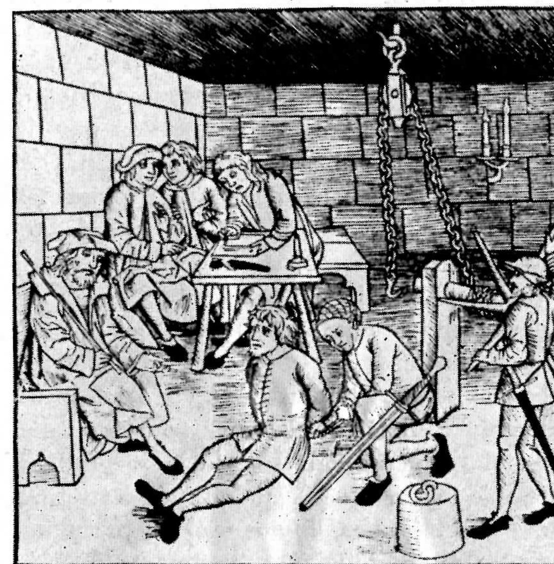
(Nastavak)

Tok vještičkoga procesa i tortura

Progone i procese protiv vještica vršili su u Hrvatskoj sudovi slobodnih i kraljevskih gradova, zatim sudovi županija a konačno i oni velikaši, koji su imali pravo mača t. j. izricanja smrtne osude, dakako samo nad svojim podanicima. Na Griču sačinjavao bi takav sud: gradski sudac (načelnik) i prisežnici (grad. zastupnici); kod županija: podžupan, njegov zamjenik, dva velikaša takozvana plemićka suca i nekoliko viših županijskih činovnika. Plemići-veleposjednici mogli su vještice suditi samo u prisuću izaslanika županijske vlasti. Ali oni su slabo marili zato, te bi osude obično izricali sami, bez kumovanja vlasti. Grička sudnica bila je u tadanjoj gradskoj vijećnici, koja je stajala na istome mjestu gdje je i sadanja. Za pripadnike zagrebačke županije nalazila se sudnica u županijskoj kući na Markovome trgu a za Kaptolonce na Kaptolu u općinskome domu.

Da je neka žena bila proglašena vješticom — nije to mnogo trebalo. Kakova neoprezna, inače nedužna izreka; zadržavanje kod javnog bunara na večer nakon što je odzvonila »Zdrava Marija«; neuspjelo liječenje raznim biljem, travama i mastima — sve je to bilo za sud dovoljan dokaz, da se pojedina žena osumnjiči zbog vještištva. Na selima su često žene stradale zbog otrovnih gljiva. Žena ode u šumu da nabere za večeru gljiva, a medju njima pokupi i nekoliko otrovnih. Dodje kući, isprži ih i pojede; malo zatim pojave se jaki grčevi u želudcu i ona mora u krevet. Nisu sad nagloj bolesti krive otrovane gljive, već ona starica-susjeda, s kojom se otrovana žena razgovarala kad se iz šume vraćala kući — ta ju je zlim pogledom urekla. Muž oboljele žene otputi se na općinu (magistrat, županiju) i pred bilježnikom ili kastelanom optužuje staricu-susjedu, da

je vještica. Prva prijava je predana a na gospodi od magistrata leži sada, da prikupe i ostale dokaze, da je osumnjičena žena zaista vještica — što obično i uspijeva. Dobre susjede potvorene žene uvijek su magistratu i njegovim istražnim organima rado pri ruci, da raznim glupim brbljarijama što više opterete jadnicu. Kad su ovi prvi podaci sakupljeni, sastavlja gradski bilježnik (notar) pismenu optužnicu i zajedno s istražnim spisom o preslušanju prvoga tužitelja i drugih prizvanih svjedoka — predaje ju gradskome vijeću, zapravo gradskome odvjetniku (fiscusu). Optužnice bijahu jedna drugoj veoma slične: »da je ta i ta žena ostavila Boga i vjeru, stupila u coprnički stalež, podržavala intimne ljubavne odnose

MUČIONICA. Krvnik veže delikventa, a njegov pomoćnik spremno čeka kod dizala, na kojem će početi tortura. Na podu se nalazi željezni uteg, kojeg će mučenom privezati o noge, da se tako tortura pojača. Na klupi sjedi sudac sa sudačkim štapom u ruci, a kod stola dva prisežnika i dijak-pisar, koji bilježi u zapisnik tok preslušavanja.

s vragom, škodila ljudima i životinjama« i počinila sijaset drugih prekršaja — zato on, gradski odvjetnik, predlaže, da se dotična žena odmah uhiti i stavi pod istragu. Ako ne prizna neka se stavi na muke a nakon što je sve iskreno odala neka se osudi na smrt i to sažiganjem na lomači. Gradsko je vijeće ovu optužnicu uvažilo i naložilo notaru, da 14 dana prije zakazane sudbene rasprave preda optuženoj pismeni poziv s točno označenim datumom rasprave. Kod županija bio je isti tok. Dva dana prije rasprave došli bi po optuženu ženu gradski panduri (grabanti) i odveli je tamo, odakle više povratka nije bilo — u tamnicu gradske kule, koju doduše nije resio pakleni danteovski natpis: »Ostavite svaku na-

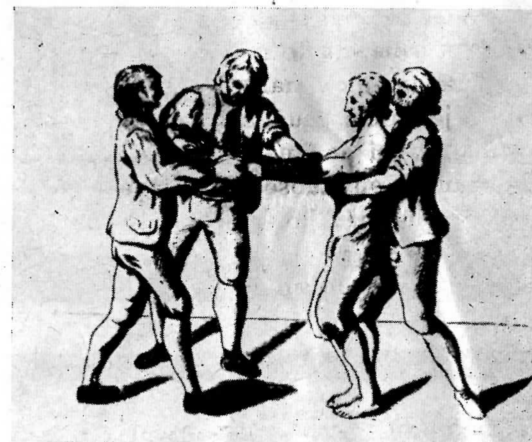
d u, v i, k o j i u l a z i t e!« — ali se rijetko, veoma rijetko dogodilo, da bi koja od utamničenih ugledala slobodu. Iz naših sudbenih dokumenata o vještičkim procesima doznajemo, da su na Griču bile tamnice a i mučionice u kuli pri D v e r c a h (Poljska vrata) i u P o p o v o m t o r n j u (Nova vrata) a na Kaptolu kod ulazne kule. A kako je izgledala takova t a m n i c a? Malena prostorija od dva metra duljine i jednoga metra širine; mračna, hladna i vlažna. Zrak je težak a mrak takav, da bi se mogao, što no se kaže nožem rezati. Tu vlada vječna tmina! U ovakovu su rupu spuštali osudjenicu na užetu iz gornjih prostorija jer je rijetko bila providjena vratima. U prostoriji je sve vrvilo od svakojake gamadi, naročito miševa i štakora. Zrak je bio okužen nepodnosljivim vonjom, jer zatvor nije imao prozor a ljudske se izmetine nisu uopće čistile. Utamničeni ili utamničena sjedio je šćućuren — bio je naime tako okovan, da se nije mogao ispružiti. Zimi je u toj sredovječnoj tamnici bila tako niska temperatura, da su se mnogima već nakon par dana smrzle noge. Kome se to i ne bi dogodilo, nije se više vraćao na danje svijetlo, ako je ovdje ostao zatočen nekoliko tjedana nakon torture. Da i gričke tamnice nisu bile u boljemu stanju vidimo iz iskaza jedne optužene žene, koja je tvrdila, da je u noći po njoj skakao štakor — ali sud je bio drugoga mnijenja i službeno utvrdio, da to nije bio štakor već sam vrag!

U istoj kuli gdje je bila tamnica, nalazila se i m u č i o n i c a, dakako posebno odvojena. Kako je takva mučionica (Folterkammer) izgledala, prikazuje nam naša slika. Drugi dan nakon što je optužena bila u tamnici, dodjoše po nju grabanti i odvukoše je sputanu u lisice na vijećnicu, gdje se je obavilo prvo preslušanje, koje je vršio gradski sudac i gradski vijećnici a prisutan je bio i gradski odvjetnik kao tužitelj i notar koji je pisao zapisnik, osim njih sudjelovao je kod parnice i branitelj optužene. Kako je taj branitelj bio obično i sam praznovjeran i vjerovao u vještičku moć, nije se on — bilo je i časnih iznimaka — baš mnogo zauzimao za optuženu. Po drugoj pak strani prijetila bi i njemu ozbiljna opasnost, ako bi se za optuženu previše izlagao, jer je mogao i sam postati sumnjiv, da je pristaša vještičke sekte i da bude bačen u tamnicu. Slično je bilo i sa svećenicima-ispovjednicima, koji nisu smjeli osudjenu previše tješiti ili se za nju zauzimati, jer bi inače i na njih pala sumnja, da šuruju s vješticama. Zbog sveg tog imale su optuženice slabu pomoć od svojih branitelja ili procuratora.

Na prvoj sudbenoj raspravi optužena po običaju nije htjela a niti je imala šta da prizna, radi tog je na prijedlog gradskoga odvjetnika predana kastelanu, da je taj sa svojim grabantima odvede natrag u kulu — ali sada u mučionicu, gdje je predadoše u ruke krvniku. Taj je ponajprije nastojao da od nje lijepim riječima iznudi priznanje a pomalo i uz pripomoć »z a s t r a š i v a n j a« (Territio): prikazivao bi joj funkcioniranje raznih sprava za mučenje, pričao joj kakve bolove prouzročuje njihova

primjena i nagovarao je, neka dobrovoljno prizna, da je bila vještica. Kada to nije uspjelo, vratiše je natrag u tamnicu. Slijedećeg je dana imala započeti prava tortura, i to rano u jutro već u pet sati, a potrajala bi s prekidima za objed i večeru katkada i do 12 sati u noći.

Kad bi dakle optuženu slijedeća jutra doveli u mučionicu bila je već sudbena komisija na okupu: jedan senator kao zastupnik suca, gradski kastelan, koji je upravljao mučenjem, gradski poreznik, koji je izdavao novce za trošak ove komisije i brinuo se za prehranu coprnice, krvnik s jednim ili dvojicom svojih pomoćnika te konačno dijak-pisar (zastupnik notara) koji je bilježio u zapisnik tok procesa i odgovore vještice. Prije nego li se pristupilo mučenju, svukoše optuženu do gola; sve joj dlačice na tijelu obrijahu i to zato, da se vrag ne bi sakrio u nabore haljina ili ispod pojedine dlake i jer tako prisutan pomogao bi on vještici, da prigodom torture ne ćuti bolove. Iza toga htio se je sud uvjeriti, da li je optužena zaista prava vještica. Imao se naime na njezinom golom tijelu otkriti v r a ž j i p e č a t i to pomoću takozvanoga »p o k u s a s i g l o m«, kojega opis nalazimo u »Komentaru vještičkih parnica«*) pod brojem

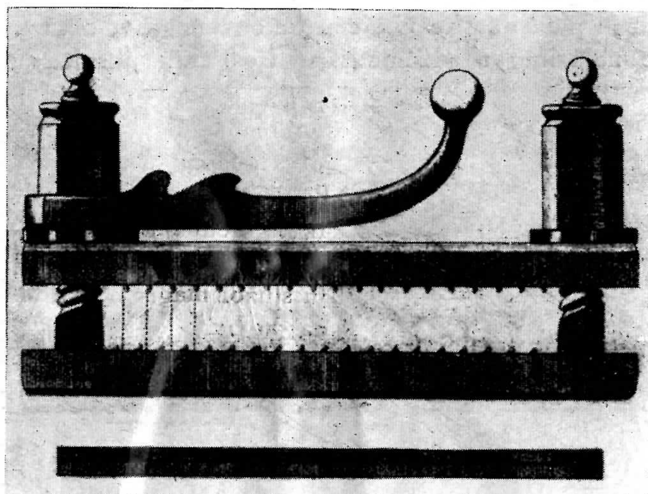
PRVI STEPEN TORTURE: okrivljenome vežu krvnici ruke prema službenim propisima kaznenog zakonika »Theresiane«.

189 i 212. Kad bi se pečat pronašao, krvnik ga je otkinuo s kliještima i predao inkvizitorima na uvid; to je sad bio dovoljan znak, da je optužena žena doista vještica. Ako se pečat nije pronašao — tad bi sud izdao nalog, da se pristupi drugim pokusima: s vodom, vatrom, suzama, vagom itd. O tom ćemo kasnije još čitati. Od ovih mnogobrojnih pokusa jednim bi zbilja uspjelo dokazati, da je delikventica članica vještičke sekte. Ako bi i svi »pokusi« zatajili — bila je sudu još uvijek na raspolaganju t o r-

*) Vidi slijedeći broj revije »Zagreb«.

t u r a, koja će iz jadne žene na svaki način izvući priznanje. Tortura se naime upotrebljavala u dvojake svrhe: da već »pokusom« utvrdjena vještica o d a svoje drugarice i druga coprnička zločinstva, ili da se utvrdi, ako to »pokusom« nije ustanovljeno, da je optuženica z a i s t a vještica. Dakle optužena je na svaki način bila stavljena na muke, dapače i u onomu slučaju, ako je već sve dobrovoljno odala kod prvog preslušavanja u vijećnici, ili prigodom zastrašivanja ili pokusa. »Vještica« u nikojem slučaju nije mogla torturi izbjeći, jer je sud vjerovao, da ona još uvijek imade mnogo toga na duši, što ne će da oda.

Danas se obično misli, da se je tortura sastojala iz č e t i r i stepena. No tome nije tako. Nisu postojali nikakovi strogi propisi o primjenjivanju torture, a svaki je k r v n i k i i n k v i z i t o r radio po svojoj najboljoj volji i upotrebljavao što veći broj okrutnih sredstava, samo da čim prije priznanje iznudi iz optuženih žena. Bila je naime velika sramota za

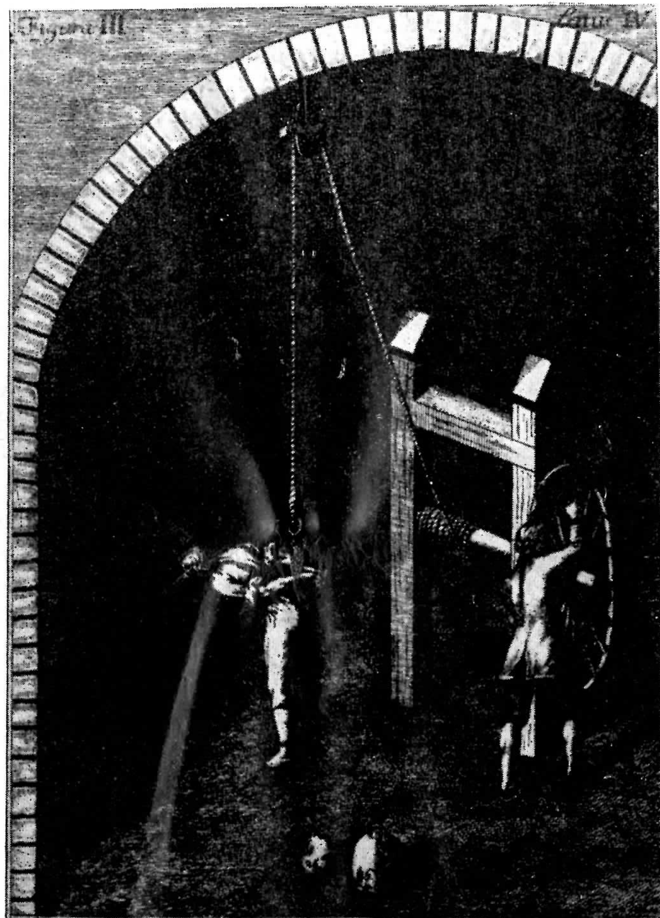

Palčenice za stiskanje prstiju.

krvnika, ako iz koje »vještice« usprkos strašnoga mučenja nije mogao istisnuti priznanje; to je značilo, da krvnik nije dosta spretan i vješt i radi toga ne bi mogao postići titulu — »henkarski m e š t a r«, već bi ostao obični »henkar«. U vrijeme vještičkih progona bio je krvnik glavni doglavnik suda, svemoćan, dobro plaćen i susretan s velikim strahopočitanjem osobito od žena, koje nisu nikada bile dovoljno sigurne, da ne će pasti u njegove pandže. Krvnik je morao biti veoma vješt svome zanatu i poznavati sijaset torturalnih instrumenata i njihovu primjenu u praksi: sapinjanju u klade, bičevanju na prangeru, prešanju ruke, vezanju strunom, pričvršćivanju na vještički stolac, gulenju ljudske kože, rezanju remenja s ledjiju, dizanju na koloturu, razbijanju goljenica, rezanju šake, nosa i ušiju, iskapanju očiju, palenju tabana, mrvljenju kostiju kotačem, pa vješanju, davljenju, odrubljivanju glave, ubijanju barutom i spalivanju na lomači. Morao je biti upućen u mehanizam španjolskih čizama, vještičke njihaljke, španjolskoga magarca, tiskalice, sramotne maske, gvozdene djevice, štipaljaka, željeznih pauka, kliješta itd. Trebao je da bude stručnjak u primjenjivanju vještičke vage, pokusa s vodom, iglom i vatrom, žedjom i suzama; zatim zastrašivanju a navlastito da je specijalista u traženju vražjega pečata po nagome tijelu vještice. Ako je krvnik u svim vrstama svoje struke bio potpuno vješt — dobio je naslov — **majstor!** Taj majstor, koji je iz zdravih ljudi fabricirao lješine razbijenih udova, dobivao je osim stalne plaće i razne druge »prinadležnosti« označene u sudskoj tarifi. Za niži stepen torture bila je manja, a za viši stepen veća taksa. Za vješanje plaćalo se krvniku po »grlu« 10, a za palenje 14 talira. U nekim je općinama dobivao krvnik i odredjeni dio sekvestriranoga imetka vještice. Svaka je osudjena vještica morala sama platiti sve sudbene troškove svoje parnice dapače i trošak svoje justifikacije. To se je utjeralo tako, da bi joj zaplijenili svu imovinu i cijeli imetak. Za trajanja torture opskrbljivao je magistrat krvnika i njegove pomoćnike mesom, kobasicama, sirom, šunkom, kruhom, vinom i rakijom.

I zagrebački krvnik dobivao je prigodom mučenja ili spalivanja vještica posebne doplatke u naravi. Povjesničar Ivša Tkalčić objelodanio je u »Starinama« godine 1892. izvadak obračuna gričkoga poreznika iz godine 1704., po kojem se vidi, da se je kupovala hrana i piće krvniku i njegovim pomoćnicima, kad su bili u službi magistrata. Jedan stavak toga obračuna glasi: »29. Marti 1704 gda su b a b e ž g a l i grabantum i henkaru na vino Denara 18., Item henkaru kaj je b a b e p o g u b i l na kruh, sir i vino Denara 14.—«. Zagreb u starome vijeku nije imao namještenoga krvnika, već je gradsko vijeće obično ovlastilo kojega rodjaka ubijene ili umorene osobe, da on sam ili putem svoga zamjenika izvrši osudu: da zločinca objesi, odrubi mu glavu, odsječe nogu, ruku, odreže nos ili uho, ispali oči, izbode jezik ili da mu na čelo udari žeženi pečat. U XV. vijeku bio je na Griču neki mesar osudjen na tri godine tamnice ali istodobno pomilovan uz uvjet, da kroz te tri godine obavlja na Griču besplatnu krvničku službu. Godine 1499. postoji već na Griču stalno namješteni gradski krvnik. Krvnici su imali još jednu unosnu zaradu: prodavali su praznovjernome puku razne predmete, koji su bili u vezi s pogubljenim zločincem, a kupac je takav predmet nosio uza se kao talisman. Ovaj žalosni običaj postoji još i danas: ljudi se upravo trgaju da kupe od krvnika komadić užeta, na kojem je čas prije izdahnuo zločinac. Naročito je krvnik za skupe novce prodavao takozvanu A l r a u n u ili Mandragolu (Alrun, mandragora, Galgenmännlein, mandrak, čarobni djavolčić itd.) za koju se je vjerovalo — a još i danas postoji to vjerovanje — da imade silnu čarobnu i magijsku moć: čovjeka može učiniti nevidljivim, donaša

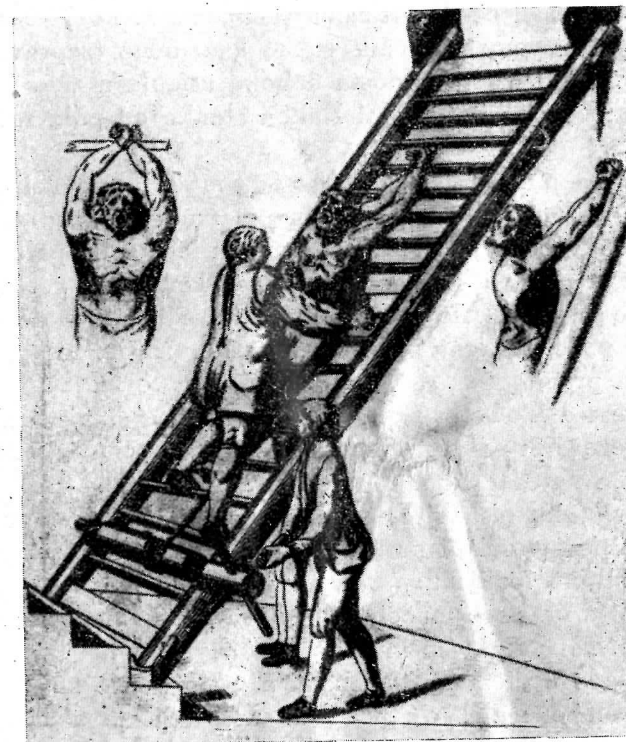
bogatstvo, štiti protiv bolesti, protiv požara, brani od djavla i vještica. Alrauna navodno raste podno vješala a izraste iz sjemena zločinca, kojeg on prospe u smrtnome času. Alrauna je veoma rijetka i skupocjena bilina a prodavalo se u staro vrijeme uz cijenu od 50—70 talira. Njezin korijen nalìči sitnome čovuljku, a čitava je veoma čudnovatog i mističnog oblika, pa nije čudo, da joj se je u srednjemu a i u novomu vijeku pripisivalo

Dizanje na koloturu.

magijsko značenje. Sretni je kupac morao mandragolu njegovati i tetošiti poput malenoga djeteta; dobivala bi redovite obroke hrane a nedeljom i vina; oblačiše je u skupocijene haljinice. U bečkoj dvorskoj biblioteci pohranjen je dragocjeni primjerak alraune, nekad vlasništvo cara Rudolfa II. Taj je korijen tako razvijen, da predstavlja ujedno i muškarca i ženu, a obučen je u prekrasnu baršunasti haljinicu. Naravno da su i

razne varalice izrabljivale pučku lakovjernost, pa su pod imenom alraune prodavali i razno korijenje drugih bilina. Tako n. pr. od tikvice (divlja tikva, Zaunrübe, Byronya dioca) koja imade poput šake debeo korijen. Tadanji tulumaši izrezuckali bi iz korjena ovih tikvica malene čovječuljke, na razne ih načine preparirali, a zatim kao mandragolu prodavali za skupocjene novce. Alrauna je veoma rijetka bilina, pa nije čudo, da postoji sijaset falsifikata. Kod nas je nadjeno tek nekoliko primjeraka u okolici Dubrovnika. U našim krajevima ne raste Alrauna, a kako nismo imali niti spretnih falsifikatora, to je narod alraunu nadomjestio grudi-

RASPINJANJE NA LJESTVAMA. Kriminalni zakon »Theresiana« zorno tumači u slici svoje propise: krvnikov pomoćnik vrti kotač i rasteže čovječje tijelo a krvnik snopom gorućih svijeća pali delinkventu kožu ispod pazuha. Na lijevoj je sličici naznačeno, kako se kažnjeniku moraju vezati ruke na ljestvama, a na desnoj strani: tamni crni okrug prikazuje nam mjesto, oblik i veličinu spaljene kože i mesa ispod pazuha ruke.

com zemlje ispod vješala, koja je imala tek pravu vrijednost, ako je bila kupljena od onoga krvnika, koji je zločinca vješao.

No vratimo se sada ponovno u mučionicu. Moram naime spomenuti, da ako optužena usprkos najstrašnijega mučenja, koje je više puta trajalo i po nekoliko dana — nije ništa priznala, morala je prema zakonskim

propisima biti puštena na slobodu. To se je doduše veoma rijetko događjalo, jer nijedna žena nije mogla izdržati tantalove muke, a da ne bi sve priznala, što se god od nje tražilo.

Koliko sam iz objelodanjenih dokumenata naših sudbenih rasprava protiv vještica primjetio, kod nas su se primjenjivali slijedeći stepeni torture: vezanje ruku i nogu; tiskanje prstiju palčenicama; dizanje u vis na koloturu; rastezanje na ljestvama; stavljanje na španjolskoga osla; stiskavanje goljenica španjolskim čizmama i pričvršćivanje na vještiški stolac. Ove vrste torture opisati ću ovdje u kratkim potezima.

V e z a n j e r u k u i n o g u: osudjenici bi namjestili ruke unakrst iza ledjiju te ih vezali oštrim uzicama sačinjenih iz konjske strune a isto tako i noge; ali uzicom bi krvnik vukao amo tamo (zapravo pilio), dok nije prerezao kožu i uzica se dosta duboko usjekla u živo meso. Ove bi se rane zatim posipale paprikom! Nakon stanke od pola sata pilenje bi se nastavilo...

T i s k a n j e p r s t i j u p a l č e n i c a m a: dvije željezne pločice providjene su na unutarnjoj strani sitnim i mnogobrojnim željeznim šiljcima; u pločice morao je delikvent ponajprije staviti palce; krvnik je okretao vijak a pločice se bližile palcima; krvnik je sve više šarafio, pločice su sve više stiskale palce, čavlići prodirali u meso — dok nije ispod noktiju počela štrcati krv. Kad su bili zdrobljeni palci, dodjoše na red i ostali prsti.

D i z a n j e n a k o l o t u r u: ženi ili muškarcu staviše ruke na ledja unakrst i privezaše ih za uže kolotura, koji je visio na stropu mučionice. Krvnik bi zatim natezao konop i tijelo se dizalo u vis. Kad je stiglo do stropa zglobovi ruku nisu više mogli izdržati težinu tijela u tom nenaravnome položaju — oni bi popustili i popucali a ruke se preokrenuše i dodjoše sa strane ledjiju u paralelan položaj s glavom. Da se bolovi pojačaju, objesiše na noge mučenoga željezne ili kamene utege od 25 ili 45 funti težine. No ovo bi se mučenje pojačavalo i time, što su pomoćnici krvnika tijelo užetom lagano dizali a zatim naglo spuštali k zemlji.

R a s t e z a n j e n a l'j e s t v a m a: delikvent je u ležećemu stavu privezan na ljestve, koje bijahu koso položene; kod nogu bi krvnikov pomoćnik navijao veliki krveni kotač i tako rastezao optuženiku noge i ruke a usto bi se i cijelo tijelo razvlačilo. Krvnik je pak bakljom ili snopom gorućih svijeća palio mučenoj ili mučenome kožu ispod pazuha. Ove bi se rane zatim posipale gorućim sumporom!

I z l a g a n j e n a š p a n j o l s k o m e o s l u: iz slike jasno razabiremo, kako je taj drveni magarac izgledao, a jadna je žena morala na njemu sjediti gola po nekoliko sati a često i cijelu noć, dok joj ne bi oštar brid prodro u osjetljive dijelove tijela. Često ovakovu siroticu nadjoše u jutro mrtvu u sjedećem stavu na tom strašnom oslu. Tad bi suci napisali u zapisnik, da ju je vrag htijući je osloboditi, priskočio u pomoć

i zadavio. Naravno odmah se našao i kakav pijani grabant, koji je sucu izjavio, da je noću, dok je pred mučionom čuvao stražu, čuo u ponoći strašnu buku, vihor ga je ošinuo po licu a hujanje toga vihora bilo je popraćeno strahovitim zavijanjem vukova. I ta bi izjava ušla u zapisnik. To je naime bilo vrijeme, kada je vrag ulazio u mučionicu da delikventicu oslobodi daljnje muke — a vihor nije bio nitko drugi nego sam vrag!

Š p a n j o l s k e č i z m e: to su dvije velike gvozdene ploče iznutra načičkane željeznim šiljcima (poput palčenica), samo što u njih stavljahu noge. Krvnik bi šarafio vijke, željezne ploče sve se više stiskahu dok ne bi kosti goljenica počele pucketati. Da se i taj stepen torture pojača, udarao bi krvnikov pomoćnik željeznim maljem po pločama, dok konačno nisu popucale nožne kosti.

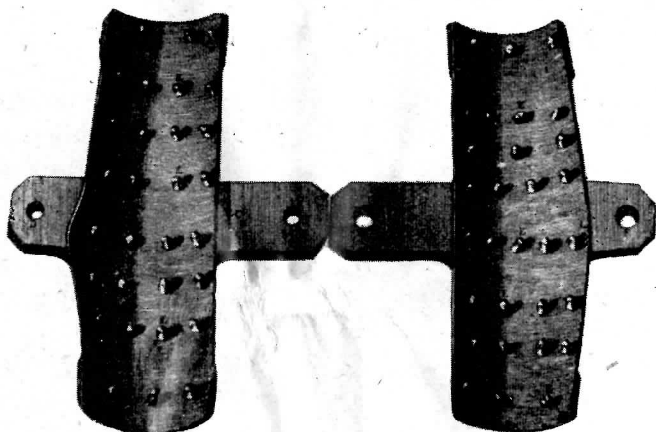

Drveni španjolski magarac.

V j e š t i č k i s t o l a c: slika nam dobro predočuje kako je to strašno mučilo izgledalo. Stolac je bio načičkan s 5—6 cm dugačkim željeznim šiljcima. Žena je bila na stolac gola posjednuta i čvrsto privezana a šiljci su pomalo ulazili u živo meso. Naravno na ovome mučilu moglo se je izdržati tek kratko vrijeme. Ako je koja žena bila tvrdokorna i nije već u početku htjela ništa odati ostaviše je u tom položaju i po nekoliko sati, ali tad bi jadnica uslijed silnih bolova i gubitka krvi na tom groznom stolcu izdahnula i tako se oslobodila daljnih muka.

U drugim, kulturnijim i bogatijim zemljama bio je kud i kamo veći broj torturalnih sprava a pogotovo u N j e m a č k o j, gdje su hladnokrvni

krvnici danomice izmišljavali nove »torturalne patente«, da što više napakoste ženskome rodu. Tamo je bilo u upotrebi preko stotinu mučila, pomoću kojih su se od siromašnih žena iznudjivala priznanja i tajne iz njihovog mističnog života u vještičkoj sekti. Mi smo, hvala Bogu! — valjda uslijed pomanjkanja budžeta bili poštedjeni od ovog velikoga broja torturalnih instrumenata i naše se je zakonodavstvo silom prilika zadovoljilo s manjim, već prije spomenutim brojem takovih sprava. Medju najglasovitije torturalne sprave spada svakako »G v o z d e n a d j e v i c a« (Eiserne Jungfrau), od koje se još i danas nalazi kopija u nürnberškome muzeju. Osim toga bijahu u Njemačkoj najznačajniji ovi instrumenti: načičkani zec, ljuljačka, razni raci i pauci, kotač, lijevak, kruška, jarac, natezaljka itd. Takozvane sramotne kazne: pranger, klada, gusle, dvostruke gusle, bačva, šibanje, batinjanje i mnoge druge — nisu se u vještičkim procesima upotrebljavale. To bijahu već blaže kazne za obične

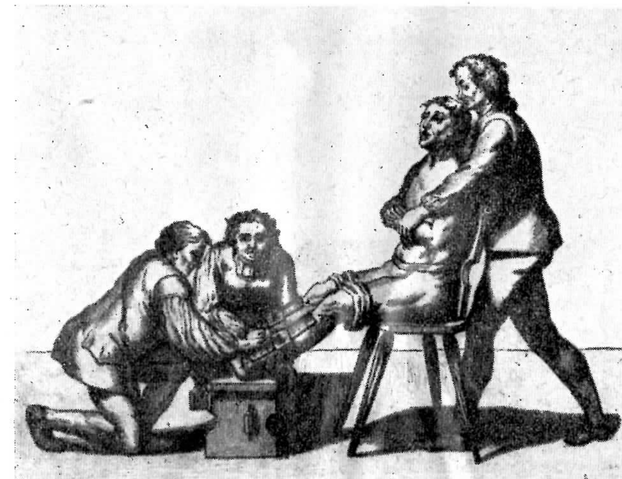

Gvozdene španjolske čizme.

delikvente, dočim su vještice spadale u grupu najtežih zločinaca. One su bile kud i kamo strože kažnjavane nego lopovi, tati, provalnici, razbojnici i ubojice. Njihovi su prekršaji spadali u teški kriminal, jer su radile protiv ljudskoga roda, protiv države i njezinog uredjenja, protiv crkve i vjere — prema tome bila su njihova zlodjela slična današnjim teškim političkim zločincima, a propisi po kojima bijahu vještice osudjivane sličiše mnogo više današnjim evropskim zakonima o »zaštitima države« nego običnim kriminalnim zakonima.

Pa i danas je u nekim zemljama Evrope uobičajeno, da se politički delikventi kažnjavaju mnogo teže nego pravi kriminalni tipovi. Sjetimo se tek nedavne prošlosti u Z a g r e b u, kad je policija kod uapšenih političkih okrivljenika upotrebljavala torturalne metode, koje su nalikovale mučenjima u vještičkim procesima: batinjanje uz svirku gramofona, zabijanje čavala pod nokte, udaranje nogom u slabine, palenje mesa šibicama, razbijanje kostiju pendrekima, probadanje jezika iglama itd. I to sve bez zapisnika! Nemojmo se dakle čuditi dalekoj prošlosti i ondašnjim krvavim metodama! Za sadanjeg gradjanskoga rata u Španjolskoj postojale su u nekojim tamnicama i prave mučione. A Rusija s čuvenim veleizdajničkim procesima, gdje su optuženici, ugledne ličnosti, sve priznavali što je tražio od njih državni odvjetnik. Nisu li i ti procesi pomalo nalik na vještičke parnice?! Sve u svemu: p o v j e s n i c a s e u v i j e k p o n a v l j a. No, vratimo se u mučionicu na Griču!

Kad je optužena bila stavljena na prvi a zatim na drugi stepen torture — još je nekako mogla izdržati, ali na trećem stepenu, kad su kosti već pucale počela bi jadnica vikati: »odvežite me, pustite me na tlo, sve

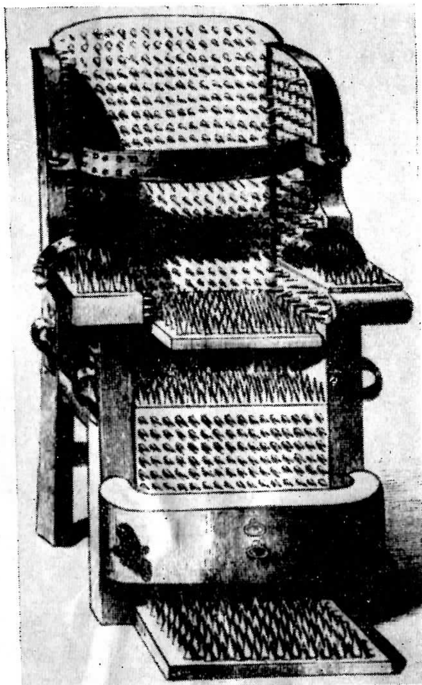

Krvnici stavljaju španjolske čizme optuženome na noge.

ću vam priznati!« I štogod je tada gradski senator ili kapetan pitao, sve je to ona potvrdjivala iz bojazni, da ne bi mučenjem nastavili. Dijak-pisar točno je njezine riječi bilježio u protokol pa čak i bolne jecaje i strašne krikove. Osobito je pomno upisao imena njezinih drugarica, članica coprničkoga ceha, koje je ona na mučilima odala. Kada je mučenje bilo svršeno, potpisao je prisutni gradski senator i kapetan (ili kaštelan) sačinjeni zapisnik i on je tada predan magistratu, koji je naložio, da se osumnjičene »vještice« odmah uhite i bace u tamnicu i nečekajući da prodje propisani zakonski rok od 14 dana. Još istoga dana bile su suočene s onom vješticom, koja ih je potvorila. Ako je dotična svoju prvotnu izjavu potvrdila i kazala im u lice, da su vještice — bila je sudbina ovih jadnica zapečaćena i one bi iz tamnice izašle tek onda, kad su ih vozili k lomači. Ako je pak mučena žena svoj iskaz opozvala i izjavila, da uhićene nisu

vještice, da ih je ona potvorila samo pod pritiskom torture — staviše je ponovno na mučila, dok ne bi konačno taj opoziv povukla.

Iza toga sastao se ponovno sud na gradskoj vijećnici, koji je sada optuženu vješticu na temelju njezinoga priznanja upisanoga u zapisnik a na predlog gradskoga odvjetnika osudio na s m r t n a l o m a č i. Optužena nije ovoj osudi niti prisustvovala, jer je uslijed torture, polomljenih

VJEŠTIČKI STOLAC — jedno od najstrašnijih mučila. Originali ovdje priopćenih torturalnih sprava nalaze se u muzejima u Münchenu i u Nürnbergu, a predočene slike snimljene su iz starih knjiga i zakonika u fotografskome laboratoriju Sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

udova ležala u tamnici i jaukala. Ona je i sama željno iščekivala čas, kad će je spaliti, da se tako oslobodi daljnjih muka. Nakon par dana izvršila bi se i osuda, a kako je takova justifikacija izgledala, opisao sam opširnije u raspravi »Veronika Desinićka« u poglavlju pod naslovom: »N a s t r a t i š t u!«

(Nastavit će se)

D R U Š T V E N E V I J E S T I

Sjednica Upravnog odbora: Na dne 23. travnja t. g. održanoj sjednici primljeni su slijedeći novi članovi: Brunner Julija, supruga poštanskog činovnika, Horvatić Marko, gradski porezni savjetnik, Kravarić Rudolf, trgovac, Kazić Amalija, kućevlasnica, Klemenčić Lujo, trgovački zastupnik, Kell Barica, priv. činovnica, Mogorović Franjo, mesarski obrtnik, Szabo Anka, supruga ravnatelja u miru, Šolc Dragutin, vlasnik buffeta, Ulrich Edo, trgovac — svi kao redoviti.

Stvoreni su još i drugi neki zaključci, koji su u provedbi.

Društvena predavanja i sastanci. Društvo Zagrebčana udovoljavajući želji i duševnoj potrebi svojih članova u novije vrijeme, gotovo *svakog utorka* nastoji prirediti po jedno predavanje sa kratkim umjetničkim programom. Predavači su većinom iz redova društvenih članova, a tako i naši mladi umjetnici, koji su obično djeca naših članova. Dakako, da nas u našim ciljevima podupiru i ostali naši sugrađani-intelektualci, koji se vrlo rado odazivlju našim molbama da održe po koje predavanje. Takovi su sastanci dobro posjećeni, nekoji upravo odlično. Tako je primjerice predavanje sveuč. prof. dr. Eugena Sladovića o temi: »Bit demokracije« bilo je naročito poučno i informativno. Ili ono prof. dr. Rudolfa Horvata, koje je održano 14. IV. o. g. o temi »Borba između Griča i Kaptola u srednjem vijeku« bilo odlično posvećeno, a isto tako i predavanje prof. ing. Branka Blažekovića, dne 23. IV. t. g. o slavnoj obretnici radiuma Poljakinji Mariji Sklodowsky Curie. Ovo predavanje među inima posjetila je i milostiva gospođa supruga našega člana utemeljitelja podbana Banovine Hrvatske dra. Ive Krbeka u društvu sa književnikom g. Pecijom Petrovićem i njegovom suprugom. Sasma naravno, da nam tako dobro posjećena predavanja pribavljaju i nove članove, a osim toga i svim našim članovima čine užitak, pa s obzirom na to moramo tako i nastaviti do početka praznika. A onda ćemo se brinuti za izlete u lijepe krajeve naše domovine.

Komemoracija za Zrinjskog i Frankopana. Društvo Zagrebčana, gajeći veliki pijetet prema neumrlim Hrvatskim Velikanima, grofu Petru Zrinjskom i Krsti Frankopanu, priredilo je u utorak dne 30 travnja t. g. komemoraciju, koja je vanredno uspjela. Pred vanredno posjećenom dvoranom, komemorirao je g. Viktor Kučinić mučeničku smrt ovih naših velikana, koji su svoje živote dali na oltar domovine i nacije, želeći joj slobodu i sretnije dane. Govornik je predavao s puno spreme i osjećaja, pa je njegovo predavanje na prisutne učinilo dubok dojam. Poslije toga odsvirao je na glasoviru prof. g. Ernest Krauth ouvertiru iz opere »Zrinjski« od Zajca vrlo čuvstveno, a zatim je uz njegovu pratnju gdjica. A. K. lijepo i zanosno otpjevala ariju »Jelene« iz istoimene opere, pa joj je publika priredila živo odobravanje i pljesak. Mala i dražesna naša umjetnica Lea Deutsch krasnoslovila je Šenoinu pjesmu »Na Ozlju gradu« tako osjećajno i otmjeno, kako to već ona umije, a svršila je program krasnosloveći prekrasnu njegovu pjesmu »Zagreb gradu« tako, da je prisutna publika bila veoma oduševljena i do suza ganuta, puna ponosa na svoje velikane i duhovne stvaraoce, te na svoje nikad ne presahnulo drago hrvatstvo. Obje naše nadobudne umjetnice, bile su nagrađene ne samo pljeskom, nego i lijepim buketima proljetnog cvijeća sa hrvatskom trobojnicom i vrpcom u boji grada Zagreba.

Priredbu je zaključio predsjednik dr. Tomo Cuculić sa nekoliko toplih riječi punih pijeteta prema neumrlim mučenicima.

Priredba »Gospojinske sekcije« Društva Zagrepčana. U subotu 20 travnja t. g. održana je u dupkom punim prostorijama Društva Zagrepčana »Stara zagrebačka užina«. Sve prostorije odavale su neku otmjenost i toplinu. Stolovi pokriveni raznim šarenim i narodnim stolnjacima, njihove sredine rese naduvci (Gugelkopfi) i raznobojno starinsko suđe. Uz njih sjede naše Zagrepčanke, gdjekoja s pletivom u ruci, da nas što više podsjeti na tipične užine naših starih, junačkih

i samosvijesnih Zagrepčanki. Za vrijeme užine održala je pročelnica »Gospojinske sekcije« gđa. Danica Jerand nadasve uspjelo predavanje. Među inim potsjeća gđa, kako su žene u doba kad su sjedile uz kavu i naduvak i uz to plele, imale mnogo zasluga u radu oko narodnoga buđenja i naglašuje da je sadašnjica najaktuelniji čas da sve žene porade u tome pravcu. Govori tom prilikom o »*Hrv. enciklopediji*«, stavlja svima na srce u prvom redu propagandu za to naše veliko djelo, a i za »*Reviju Zagreb*«, kojom se malo koji grad ponositi može.

Govori o ljubavi prema rodnome gradu, a sve popraćuje zgodnim pričama o gradu Zagrebu. Pričanje bilo je tako zanimljivo, da su je prisutni srdačnim pljeskom nadarili i zamolili da čim prije nastavi svojim pričanjem.

Iza toga predavanja otpjevao je naš omiljeni kazališni član g. Milan Šepec dvije pjesme koje su kao uvijek naišle na izvanredno odobravanje. Mala djevojčica D. D. otplesala je vrlo graciozno i ritmički jedan ples.

Pjevanjem gđice Adrijane Krauth bilo je općinstvo ushićeno. Poznatom muzikalnošću pratio je sve točke iz blagonaklonosti g. prof. Ernest Krauth. Iza toga razvila se animirana zabava.

Izdavač »Društvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. senator, Zagrebački Črnomerec br. 34 (telefon br. 24-817). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. br. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.